

սփյուռփակ, Գրական, Հասարակական, Քննադատ. Բաղադրական
Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Չ Ա Ր Դ Հ Ա Ն Դ Է Ս

Վեցերոգ սարի ՕԳՈՍ. — ՍԵՊՏԵՄԲ. № 8—9. Թիֆ 1915—XXVI
Հասցեն՝ Тифлис, Редакция «ТАРАЗ» Tiflis (Caucase) Direction «ТАРАЗ»

Խմբագրությունը յօդածները կը ճատում է, ենթարկում փոփոխության և չրարելիքը (երեմբ քերից պակաս) չի վերադարձնում:

անձնական հասկցությունը Խմբագրի հետ
ԵՐԵՄԵԱԹԻ և ՈՒՐԱՍԹ. առ. ժ. 11—12:

Յայտարարությունը ընդունում է ամեն լեզուով Տարագի յայտարարական տողը առաջին հրետը 40 կողմ, վերջին 25 կողմանրատու (պլատո): Արտասահմանից կրկնակի: Շատ անգամ կրկնողներն առանձին համաձայնություններ:

Ողբեր-Տարագ ամսական 33 կ.
Տարագի ներկայ №-ը 1 ր.

○○○○○○○○

Խմբագրություն—Թիֆլիս, Գոլովինսկի պրոսպեկտ, ա. № 41, բաց է ամեն օր (բացի տօն և կիրակի օրերից) առ 10 և կես ժ. մինչև 2-ը կէսօրից յետոյ:

Голов. пр., 41

Տեղեֆոն 16—90

ТИФЛИССКИЙ КАЗЕННЫЙ ТЕАТР

Сезон 1915—1916 гг.

РУССКАЯ ОПЕРА под управлением С. И. ЕВЛАХОВА

Состав труппы:

СОПРАНО: Брун К. И. (Драм. сопрано), Бурнаго-Цыхановская В. В. (Сопрано), Гультко С. И. (Сопрано), Лидина Л. К. (Сопрано), Садкевич Е. А. (Лирич. сопрано), Старостина Э. Н. (Колоратур. сопрано), Смирнова Г. (Драмат. сопрано), Федоровская О. Ф. (Лирико-драм. сопрано), Дебеева Е. М. (Сопрано). МЕЦЦО-СОПРАНО И КОНТРАЛЬТО: Рыбчинская З. С. (Меццо-сопрано), Спытко Е. А. (Меццо-сопрано), Янса М. А. (Меццо-сопрано и контральто), Пашина Е. К. (Меццо-сопрано), Платонова Е. П. (Характ. партии). ТЕНОРА: Еленин Н. Н. (Характ. партии), Залинский Б. И. (Лирич. тенор), Молчанов И. П. (Меццо-характ. тенор), Мосин А. Г. (Драмат. тенор), б. артист Императорск. театровъ, Оболенский А. П. (Лирико-драмат. тенор), Чигіани Н. Н. (Лирич. тенор). БАРИТОНЫ: Балабан А. А. (Лирич. баритон), Воронский Е. А. (Лирико-драмат. бар.), Полев Н. Ф. (Драмат. баритон) БАСЫ: Зубарев Н. Г. (Бас), Никольский В. А. (Бас cantante), М. Ф. (Бас profondo), Демьяненко А. А. (Характ. партии). ВТОРЫЯ ПАРТИИ: Заславская О. Ф., Минина О. П., Буяльский С. П., Полянов А. А. Главный дирижеръ А. М. Пазовский. Режиссер М. Б. Говоров. Дирижеры: Б. А. Гесс, Э. И. Гранелли. Пом. режис. К. Н. Пачкулов. Хормейстер Э. И. Гранели. Концертмейстер М. К. Залипская. Суфлер Н. М. Евсѣев.

На гастроли приглашенъ извѣстный тенор Константин Матвѣевич ЛЕБЕДЕВ

Алетмейстер С. Ф. Вакарец. Прима-балерина М. Э. Бауэрзакс,

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԱԼՈՆ

X-րդ 19¹⁵₁₆ տարեշրջանի բացումը

Կը կայանայ հոկտեմբերի սկզբներին

Թիֆլիս, 1915—1916 րաւերաշրջան

ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԴԵՐԱՍԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Խմբի կազմը

Դերասանուհիներ—Աշխէն, Զարէլ Ժամբին, Մանուշարեան, Սիրանոյշ, Սեւիմեան, Յասմիկ և ճիւղատակ. Դերասաններ—Արէլեան, Ազեան, Ալիխանեան, Ալլահ-վերդեան, Աւետեան, Բաղդասարեան, Թորոսեան, Խուզանեան, Մամիկոնեան, Մանուկեան, Միրզոյեան, Մելքոնեան, Մուրադեան, Սուրարեան, Սեւիմեան և աշխատակիցներ:

Սեզոնի բացումը երկուշաբթի, սեպտեմբերի 21-ին

ԿՈՐԾԱՆԻԱԾԸ

Շիք վաճառք է

Տոմսակները սովորական գներով ծախում են
Թատրոնի կասսայում

Բեմադրող՝ Սեւիմեան, օգնական-բեմադրող՝ Աւետեան, յուշարար՝ Զարարեան, սցենարիւղ՝ Խուզանեան. Դերասանական ընկերութեան վարչութիւն—Յ. Արեւիան, Ի. Ալիխանեան, Մ. Մանուկեան, Վ. Միրզոյեան, Յ. Սեւիմեան:

Թիֆ. Արսիւս. Հ. Գ. Թատրոն

Բ Ա Ր Չ Ր Ա Յ Ն

Հ Ր Ո Վ Ա Ր Տ Ա Կ Ն Ե Ր

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

Բարձրագոյն ընկերակալ, յանուն Գերագոյն Զօրահրամանատար Ն. Կ. Բ. Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլաևիչի: Ձերդ Կայսերական բարձրութիւն. Պատերազմական գործողութիւնների սկսելու հետեանքով. համապետական բնոյթ ունեցող պատճառներն ինձ հնարաւորութիւն չը տւին իմ հոգու ձգմանը՝ իսկոյն և եթ անձամբ կանգնել բանակի գլուխ, ուստի ցամաքային և ծովային բոլոր ոյժերի բարձրագոյն հրամանատարութիւնը յանձնեց Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան: Ամբողջ Ռուսաստանի աշխի առաջ Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւնը ցոյց տւեց անսասան քաջութիւն՝ առաջ բերելով իմ և բոլոր ռուս մարդկանց կողմից խորին վստահութիւն և մաղթանքներ, որոնք անդաւաճան կերպով ուղեկցում էին Ձեր անւանը՝ ռազմական անխուսափելի փորձութիւնների ժամանակ:

Բարձրից ինձ յանձնւած հայրենիքի արքայական ծառայութիւնը հրամայում է ինձ այժմ, երբ թշնամին մեր կայսրութեան սահմանները խորն է մտել, յանձն առնել Բարձրագոյն հրամանատարութիւնը գործող զօրքերի և բաժանել իմ բանակի ռազմական ներդրութիւնները և նրա հետ միասին փորձանքից պաշտպանել ռուսական երկիրը:

Աստուծու գործերն անիմանալի են, բայց իմ պարտքը և ցանկութիւնն ամրապնդում են ինձ այդ որոշման մէջ՝ պետական օգտակարութեան նկատմամբ:

Թշնամու ուժեղացած գործը արեւմտեան զօրաձաւատից առաջադրում է սերտօրէն կենտրոնացնել բոլոր զինւորական և քաղաքացիական իշխանութիւնները նաև միացնել ռազմական հրամանատարութիւնը պետութեան կառավարական բոլոր մասերի հետ, այդպիսով ուղադրութիւնը գրաւելով մեր հարաւային ռազմաբնից:

Հանգամանքների դատաւորութեան շնորհիւ ընդունելով անհրաժեշտութիւնը Ձեր օգնութեան և խորհուրդների՝ մեր հարաւային ռազմաբնի վերաբերեալ. Ձերդ Կայսերական Բարձրութեանը նշանակում եմ իմ փոխարքան Կովկասում և գլխաւոր հրամանատարը կովկասեան քաջարի բանակի, արտայայտելով Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան՝ Ձեր բոլոր ռազմական աշխատանքների համար՝ իմ և հայրենիքի խորին շնորհակալութիւնը:

Մնամ դէպի Ձեզ անփոփոխ բարեհաճ՝

Իսկական Վրայ Նորին Մեծութեան ձեռքով գրւած է՝

Եւ Ձեզ անկեղծօրէն և սրտագին սիրով՝

«Նիկոլայ»

Կայան, 23 օգոստ. 1915 թ.

Բ Ա Ր Չ Ր Ա Յ Ն Բ Ե Ս Կ Ր Ի Պ Տ

Յանուին գեմ.-ադ. Կոմս Վաւրանցով-Դաւելովի

Պետրոգրադ, 26 օգոստ.

Կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ.

1905 թիւն, անհրաժեշտ գրտնելով վերականգնել փոխարքայութիւնը Կովկասում: Ես բարւոք համարեցի նշանակել ձեզ իմ փոխարքան:

Այն հանգամանքը, որ դուք ծանօթ էք երկրին, ինչպէս նաև ձեր բաղամամայ բաղամակողմանի պետական գործունէութիւնն ինձ հաստատ հաւատ էին ներշնչում, որ երկիրը խաղաղեցնելու, նրա մէջ խաղաղութիւն սահմանելու և բարեկեցութիւնն ու կարգ ու կանոնը հաստատուն հիմքերի վրայ դնելու ձեր առաջիկայ խնդիրները կը գործադրեն լիակատար աջողութեամբ: Ձեր պաշտօնաւարութեանը հետեւալ տարիները արդարադրին ձեր վրայ գրւած յոյսերը, որ վերագրում եմ ամբողջովին այն անսպառ եռանդին, որով դուք ներդրում էիք ձեր բոլոր ընդունակութիւնները և ոյժերը այլացեղ ծայրերէն մեր հայրենիքի մնացած մասերի հետ սիրտ կապակցելու համար:

Զինւորական գործի ձեր ծանօթութիւնը ձեզ հնարաւորութիւն տւեց կովկասեան զինւորական շրջանի զօրքերին հրամանատարելու ժամանակ ներշնչել պանծալի զօրքերին իրանց վաղեմի տրադիցիաները, և կովկասեան քաջամարտիկ զօրազնդերը, արի ոգով, այժմ, ինչպէս և հնում, կատարում են անդաւաճան աջողութեամբ իրանց ծանր գործը:

Երբ անցեալ տարի ես այցելեցի Կովկասը, ստացայ ամենագեղեցիկ տպաւորութիւն կովկասեան զօրքերից: Նրանց հերոսական սխրագործութիւնները, որ երևան եկան առանձին ոյժով անցեալ տարւայ զեկտեմբերին տեղի ունեցած վճռական կռիւներում, ինչպէս նաև այս տարւայ յուլիսին, ինձ դրեցին շնորհել ձեզ ս. Դէորդ Զօրավարի 3-րդ ստորիճանի շքանշան:

Հաւատացած եմ, որ փորձւած քաջարի զօրքերն այսուհետև ևս իրանց քաջագործութիւններով նորանոր փայլուն էջեր կը բանան իրանց ռազմական կեանքի պատմութեան մէջ:

Զիջելով ձեր յամառ ցանկութեան՝ ներհուլ ձեր ոյժերը ծանր աշխատանքներից բայցաւած ձեր առողջութեանը աւելի համապատասխանող աշխատանքի ես խորին ցաւակցութեամբ ազատում եմ ձեզ իմ փոխարքայի կովկասեան զօրքերի ընդհանուր հրամանատարի և ատամանի պարտականութիւններից և, անկեղծօրէն գնահատելով Հայրենիքին ու Գահին մատուցած ձեր ծառայութիւնները, նշանակում եմ ձեզ գտնել ինձ մօտ:

Ես խորապէս հաւատում եմ, որ բարդ պարտականութիւններից ազատութիւնը կը վերականգնէ ձեր ոյժերը, և դուք դեռ երկար օգտակար կը լինէք ինձ և պետութեանը ձեր փորձառութեամբ և անկողմնապահ խորհուրդներով:

Իսկական Վրայ Նորին Կայսերական Մեծութեան Սեփական ձեռքով ստորագրւած է՝

Ստորագլխ յարգող ձեզ և անկեղծօրէն շնորհապարտ՝

Նիկոլայ

Կայան, 23 օգոստ. 1915 թ.

Հ Ր Ո Վ Ա Ր Տ Ա Կ Ն Ե Ր

Նորին Կայսերական Մեծութեան Կովկասի Փոխարքայի Կոմս Վաւրանցով-Դաւելովի

Աւելի քան 10 տարի առաջ ստանձնելով Կովկասի վարչութիւնը հասարակական տրամադրութիւնների խառն ժամանակ, ես բնակչութեանն ուղղած իմ դիմումի մէջ վստահութիւն էի յայտնել կովկասցիներէ հաւատարիմ հպատակութեան վերաբերմամբ դէպի Թագաւոր Կայսրը, որի համար տեղական բոլոր ազգութիւնները հաւասարապէս մօտ են, թանկագին, վստահութիւն էի յայտնել նմանապէս, թէ հնարաւոր պիտի լինի լիակատար խաղաղութիւն մտնցնել երկրի փոթորկած կեանքի մէջ յուսալս ժողովրդի խելամուտութեան և բնակչութեան բարեմիտ մասի աջակցութեան վրայ առանց կրօնների և ազգութիւնների խտրութեան: Այս յոյսն ինձ չըխաբեց, և Կովկասի բնակչութեանը յայտնած վստահութեան նա արձագանք տւալ փոխադարձ վստահութեամբ: Այս բանի շնորհիւ ինձ աջողեց բաւական

շուտով կատարելապէս խաղաղեցնել երկիրը, որով հնարաւորութիւն ստեղծւեց հետզհետէ անհրաժեշտ միջոցները անցկացնելու նրա խաղաղ և արդիւնաւոր պարգագման համար: Դժբաղբար, այս ուղղութեամբ ինձ աջողեց մինչև վերջ տանել բոլոր մտադրութիւնները: Կատու հաստատուն հողաշինարարութեան միջոցով մասնասեփականութիւն սահմանել զեմստային հաստատութիւնն մտնցնելու, դատարանը վերականգնելու, բարձրագոյն դպրոց հիմնելու և Անդրկովկասի կենտրոնի վիլիսը Ռուսաստանի արտիկովկասեան վիլսուր լեռնաշխարհի վրայով երկաթուղով ապացնելու վերաբերմամբ իմ ունեցած աշխատանքներն անաւարտ մնացին գլխաւորապէս մեր հայրենիքի վիճակած ծանր պատերազմի հետեանքով: Բայց հաստատ յոյս ունիմ, որ կովկասի բնակչութիւնը ոչ հեռու պագայում, պատերազմի փոքրիկն անցնելուց յետոյ, կը տանի երկրի համար կենսական դեռութիւն ունեցող այդ միջներէ իրագործումը:

Այս յուսով, ցաւ ի սիրտ, առնալով իմ թանկագին Կովկասից, ես պահանջ եմ գգում հրաժեշտի ողջոյնն ուղղելու ռազմացեղ բնակչութեան բոլոր ազգութիւններին և բոլոր խաւրին: Սրտագին շնորհակալ բոլոր անձերից և հաստատութիւններից շատ անգամներ ցոյց տւած վստահութեան բարամադրութեան համար, որ բէր չեմ մոռանալ, և անկեղծօրէն մաղթում եմ այս օրէն լած երկրին իր բնական, հոգեկան և ֆիզիքական ոյժերի միջոցների կատարեալ բարգաւաճում:

Գեներալ-ադիւտանտ Կոմս Վաւրանցով-Դաւելով

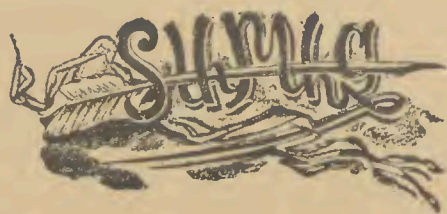
Հ Ր Ա Ս Ա Պ Ս Փ Ո Փ Ա Ն Ք Մ Ա Յ Ր Հ Ա Յ Ա Ս Ա Ն Յ Ի Ն Ե Ր

Գրական-գեղարվեստական Սալ Հայաստանի բեկորներից երկարատարանք, կերպի, օգոստ. 9-ին բացւեց Մուշտայի դիմահանգուցեալ Հմայեակ Նազարյանի ժառանգների ստեղծարարական գործակայում, թէյարանշարանը օրական 1000 հոգու խաճաշ, ճաշ և հրեկոյեան թիւ հացով պատրաստակամութիւն ստանձնել: Այդէն քառասուն է, որ գոյութիւն ունի Հայաստանի բեկորների այս տպաստարանը, որն այժմս ունի և յատկաբար Հայաստանի կորները ուսանում են, ստանալով բացի սննդից, զգեստի, դպրոցական պիտոյքների, դասգրքեր և այլն:

1915
խաղաղ
բաւոյն
հետէ
նցկացն
քիւնաւ
ժբաղ
ինձ
անկ
բը
ողաշին
մանաւ
համեմ
քիւնն
վերադ
բոց
կենտր
արտի
հունա
դով
իմ ուն
անաւա
մեր
անր
Բայց
ը կովկ
հեռու
ի փոք
կը տն
ազան
յդ միջ

ԽՍՀՄ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Տիգրան Նազարեան

REDAGTEUR EN CHEF DIRECTEUR

Tigran Nazarian

ԹԻՖԼԻՍ

№ 8—9

ՕԳՈՍՏՈՍ-ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

XXVI—1915

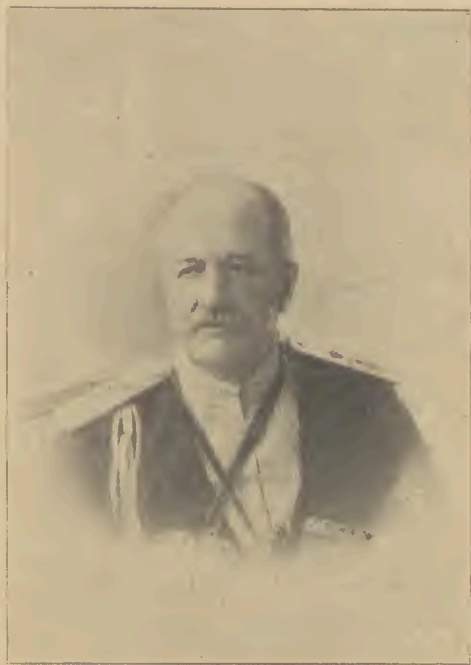
Tiflis

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ՓՈԽԱՐՔԱՅ

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐՍԿԱՆ ԲԱՐՉՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾ ԻՃԽԱՆ
ՆԻԿՈԼԱՅ ՆԻԿՈԼԱՆԻԶ

Կովն Ի. Ի. Դաշկով-Վարաճցով
Կովկասի նախկին փոխարքայ

Կովսուկի Ելիզաբետ Անդրեևնա
Դաշկովա-Վարաճցովա
Կով. նախկին փոխարքայի ամուսին

Բ Ա Յ Ա Ր Ձ Ա Կ Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

LVIII

Յոշոտեաժ, յուսախար սգաւոր հայութիւնը իր նահատակ հաղարաւոր արիւնակիցների դիակները սև հողին դեռ պահ չը տւած, որբիկների արտասուքը դեռ չը սրբած, այսօր երբ լսեց Թագաւոր Կայսրի շնորհը՝ իրան փոխարինող կոմս Վարանցով-Դաշկովին իր մօտ կանչելը և Օգոստոսփառ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլանիչին Կովկասի փոխարքայ նշանակելը, աճապարեց իր ասելիք ողջերթը Մէկին և բարի գալուստը Միւսին արտայայտելու պատրաստութիւնները տեսնել:

Մենք շատ յաճախ ենք առիթ ունեցել նշանաւոր քաղաքական գործիչ, երկրի ղեկավար կոմս Վարանցով-Դաշկովին զրուտելու իբրև պետական խոշոր պաշտօնեայի: Այսօր կոմս Վարանցով-Դաշկով, հեռանալով Կովկասից, աներկբայ կարող է ասել, որ ինքը ուստ պետական ընդհանուր ծրագրի իրագործմանը նպաստեց: Մասնաւորապէս իբրև թէ բարի աչքով նայեց հայերիս վրայ. այս հանգամանքը ստեղծեց ոչ ցանկալի կացութիւն մեր և վրացիների մէջ: Մաղթելով ողջերթ յոգնավաստակ կոմս Վարանցով-Դաշկովին, ողջունում ենք Օգոստոսփառ Մեծ Իշխան Նորին Մեծութեան փոխարքայ Նորին Բարձրութիւն Նիկոլայ Նիկոլանիչի շնորհաբեր գալուստը, ազերսելով, որ նորեկը անխտիր բարի, կամ աւելի ճիշտը, մի պայծառ աչքով նայէ բազմացեղ, բազմալեզու Կովկասեան բոլոր ազգութիւններին և նրանց համերաշխ դրացիական յարաբերութիւնները հիմնաւորէ, իւրաքանչիւրի քաղաքակրթական և ազգային

տենչանքները խորապէս կատար ածելով ի փառս Մեծ Ռուսիայի:

M. S. A.

ՍԱՊՆԻ ՓՐՓՈՒՌ

Ծղոտք բերնիս սապնաջից
Պղպակներ բարձրացրի,
Մի մեծ փրփուռ երանգ-երանգ՝
Կպաւ ծայրին ծղոտք:

Մեջն երեւաց քաղաք շէղ,
Այգեսանով զարդարած,
Խինդ ու հրմանք ամեն տեղ,
Եւ ում եր կեանք արքեցած:

Ես վեհ, գոռոգ, ամբարտաւան,
Ապուռ, ժամբուս խոխոսացի,
Յիւմարի պէս եւ անգգամ,
Փրկչիս տուի ախար:

Պայքեց փրփուռ, ցնդեց երագ,
Խոր դարեցից մի հաստաւ ձայն
Վնիւ սուր ինձ տաւ պարզ
Թէ դու ստուկ ես յաւիտեան,

Ն. Վ. Տ. Ա.

M. S. A.

Վ Ա Ն Ի Ք Ա Ղ Թ Ը

(Գաղթական բարեկամիս կսկծալի պատմութենէն)

—«Ի՞նչ պատմեմ, մեր կրած ռի սարսափ, ռի տառապանք նկարագրեմ քեզ, սիրելիս: Երկինք ու երկիրը ականատես եղան մեր անպատում ու ծով տառապանքներուն և միայն սոսկացին ու լռեցին: Ու մենք անցնելով արիւնի ու կրակի մէջէն, անցնելով կարմիր ծովէն Քանանացոց երկիրը հասանք...»

«Մեզ հրամայած էր թողուլ հայրենիքը և գաղթել, աւանդ... Մենք՝ որ Լէնկթիմուրի, Շահաբասի և Սուլթան Համիդի արիւնածով բոլոր կոտորածներուն անգամ մեր հայրենիքը թողած չէինք, մենք՝ որ դարերէ ի վեր անասելի բռնութեանց ենթարկուելէ յետոյ դարձեալ մեր հայրենի հողին վրայ կապրէինք հպարտ ու անվախ, մենք՝ որ մեր արիւնով ձեռք բերած ազատութիւնը հազիւ կրցանք երկու ամիս վայելել, մեզ՝ հրամայած էր թողուլ հայրենիքը և գաղթել, ապագայ կոտորածէ մը ազատելու համար:

«Երականութիւնը դառն էր, լուրը սահմուկեցուցիչ:

«Յուլիսի 19-ին, շաբաթ գիշեր լուս կիրակի, սկսանք պատրաստել զաղթելու համար, ախ գաղթել հեռու, օտար երկիր, հայրենիքէն հեռանալ...»

Խեղճ բարեկամս յիշեց իր մոռցած ցաւերը, իւր աչքերը արցունքոտեցան և երկուքս միասին լացինք: Նա շարունակեց.

«Գիշերանց թարմ հաց թխեցինք և կարգ մը անհրաժեշտ իրեր ալ հետեւինս վերցնելով պատրաստեցանք մեկնիլ ոտքով: Փակեցինք մեր տուներու դռները և ինչպէս որ Շահաբասեան հայ գաղթականութիւնը իր բանալիները Արաքս գետին յանձնեց մենք ալ մեր ծովուն: «Գեղածիծաղ ծովակղ Վանայ, առ քեզ աւանդ ու յիշատակ քո սիրեցեալ Վասպուրականացոց հայրենի, դարաւոր, շէն ու պապենական տուներու բանալիները, և պահէ՛ զանոնք: Ծովը տըխուր էր, ալիքները չէին վէտվէտար, երկինքը մռայլ էր, երկիրը սուգապատը:

«Վասպուրականը կամայանամ... Գաղթականութեան հեղեղը դանդաղաբայլ կը յառաջանար, ռւր, ռի անհիւրընկալ ու անծանօթ հորիզոնի տակ,—ինքն ալ չէր գիտեր:

«Այսպէս թողինք մեր պապենական տուները, մեր մանկութեան անուշ օրրանները, թողինք Վանայ կանաչադարձ ու պտղաւէտ Այգեւտանները, թողինք մարդարտահոս ու պաղպաջուն կաթնադրելները՝ Վերջին անգամն էր որ կանցնէինք ջրառատ ու ծառազարդ մեր հայրենի փողոցներէն:

«Անկարները, ծերերը, հիւանդները մնացին, տւինք մեր վերջին համբոյրն ու հրաժեշտը անոնց ալ և լալով հեռացանք դրախտանման Վանէն:

«Քաղաքը պարպուեցաւ, հայաշատ Վանը «առանց հայի» մնաց: Կանաչախիտ ծառերու մէջէն եկեղեցիներու բարձր գմբէթներու ծայրերը կը տեսնէինք երբեմն, որոնք կարծես լալով կը հարցնէին մեզ «Ռւր կերթաս ժողովուրդ, բաւ չէ՞ր քեզի կրածդ արիւնն ու տառապանքը, որ այս անհելի գաղթն ալ վրան եկաւ»:

«Կանցնինք երկար ճամբաներէն, արեւ երկինքէն կայրէ, իսկ բարձրացող փողին կը խեղդէ մեզ:

—«Ջուր, պտիկ ըմ ջրիկ, Աստու սիրուն, պա-

պընձեայ, մրկայ է... կաղաղակէ ճամբու վրայ պառկած հիւանդ պառաւ մը: Ո՞վ է լսողը:

Ու բոլորս կանցնինք անտարբեր, բոլորս ալ ծարաւ ենք:

—«Ունց, մէկ կտոր խմց, կտոր ըմ խոգապահիկ տուէք ի՞նչ կէնի, կաղաղակէ ուրիշ մը: Ո՞րու հոգը: Մանկիկը կուլայ կորսւած մօրը կը փնտռէ, մայրը որդուն, ամուսին կնոջ, բաղմանդամ ընտանիքէ մը միայն 2—3 հոգի մնացեր են: Սոսկալի էր յղի և ծննդկան կանանց վիճակը: Եւ այս բոլորը տակաւ ճամբորդութեան սկզբին: Ի՞նչեր եղան, աւանդ:

«Վերջապէս, ի՞նչ երկարցնեմ, սիրելիս, որքան պատմեմ այնքան անհելի դէպքեր կը յիշեմ: Կարճ կապեմ:

«Ճամբան թշնամու կողմէ երեք անգամ յարձակումներու ենթարկեցանք: Շատերը կողոպտեցան, ուրիշները յուսահատութենէն ինքզինքնին Բէնտի-Մահուի արիւնոտ ջրերու մէջ ձգելով խեղդուեցան, իսկ մնացողներս իւրաքանչիւրը իրեն համար՝ մոռացած ամեն ինչ, հայր, մայր, կին, դաւակ, ամեն մարդ ինքզինք ազատելու նպատակով, սկսանք փախնել զնդակներու տակէն: Շատերը սպանուեցան:

«Եւ մնացողներու դրութիւնը աւելի սոսկալի եղաւ, հաղարաւոր այրիներ և որբեր մնացին: Անոնք որ փոխադրութեան ուէ միջոց մուկէին, սայլ, ձի, էջ, եզ, կով և այլն, բաւական հանգիստ հասան տեղերին, իսկ անոնք որ չունէին ստիպւած էին, շալկել հաց, անկողին, հագուստ, փոքրիկ երեխաներ և ճամբայ քալել: Ասոնց կրած տառապանքը աւելի շատ եղաւ:

«Տասներկու ցերեկ ու գիշեր, անօթի, ծարաւ, մերկ ու ոտաբորիկ, կտրեցինք անցանք Արաղայի անձայրածիր դաշտը, քարքարոտ լեռներ, կրակի նման այրող ճամբաներ, Թափառեցի նման անհելի բարձրութիւններ, և վերջապէս Իզդիր հասանք. հոս տեսարանը աննկարագրելի է, լեզուս չի՛ դօրեր որ պատմեմ:

«Վասպուրականի գաղթականութեան քառորդ մասը կորսուեցաւ, աւանդ...»

Ու դարձեալ մենք լռիկ արտասուքներ թափեցինք: Անմխիթարի միակ մխիթարութիւնը արտասուին է:

«Արարատեան դաշտն ու Կովկաս ապաստանողներս կենդանի նահատակներ ենք, բառիս բովանդակ առումով: Ա՛լ բաւ է չեմ կընար շարունակել, արցունքը կը խեղդէ զիս, ու ցաւերս կը վեր յիշեմ...»

* * *

Մասիսի ձիւնածածկ փէշերու և Արարատեան Մայր Աթոռոյ կաթողիկէներու շուքին տակ հանգչող Վասպուրականի սրաթուխ Արծիւը, նւագող վշտից հայրենեաց հայոց, Հայրիկը, վեր կաց, թոբի, սլացիր Վասպուրական, ետեւէդ տար արծաճաղ ժողովուրդդ, նորոգէ արծաբոյն Վարազդ, զօղանչել տուր Աղթամարի վեհապանձ կաթողիկէներու զանգնակները, հաստատէ Նաբեկացու մենաւոր մենաստանը, ջրել տուր Այգեւտանի մրկած ու պարակած այգիները, և կեանք տուր, ոգի տուր, վերակենդանացի մեր պատմա-

կան ու պատուական վասպուրականը, բայց մի մո-
ռանար երգել վան-Գուժը...

Հայաստանի արիւնագոյն հորիզոնէն, Սիփանի,
Նեմրուժ--Գրգուռի, Արտու-Եղրովի, Չուխի և վարա-
զի լեռանց բոսորագոյն գագաթներէն, Մշոյ արիւնա-
ներկ դաշտէն, Սասունի ապստամբ բարձունքներէն,
վանայ գեղածիծաղ ծովակէն կը ծագի Հայ Ազատու-
թեան արիւնոտ արշալոյսը:

Ա Չ Գ Ա Յ Ի Ն Մ Ե Ծ Ա Ղ Է Տ

Աւետարանի մէջ Տէրն ասում է. «Աղօթեցէք, որ
ձեր փախուստը չը լինի ձմեռայնի...» երևի աղօթող
եղել է, որ ներկայ ահռելի խուճապը ամառն եղաւ...
ձմեռայ տասնեակ հազարների գաղթը նախակարա-
պետն էր այժմեան հարիւր հազարաւոր արհաւիրի
փախուստին:

Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը իր պարագաներով
բռնում է յիսուն դեսնատինից աւելի տեղ, որն այսօր
օգոստոս 4՝ սեպտեմբեր 1-ին գետնախշտի, ցնցոտիով կամ
կիսամերկ, շատ նքտած և շատ հիւանդ վտարանդի
հալածական հայերով: Շատ են կոտորուում մատղաշ-
ներ և ծերեր, դիերը կոտորուում են սայլերում և տա-
նում անտառի մէջ թաղում:

Ճեմարանը, մեծ ննջարանը, մանկավարժանոցը,
բնագիտարանը՝ այդ չորս վիթխարի շէնքերը դարձել
են որբանոց, հիւանդանոց և պատապարան. իսկ մնա-
ցեալ բացօդեայ տեղերը՝ պարտէզները, բակերը, հրա-
պարակը, փողոցը, լճի ափը, անտառը լի են իրար
վրայ թափած ժխորով:

Որբերը՝ աղջիկ և տղայ, առ այժմ գլխաբաց են
և ոտաբորիկ. հազիւ մի քանի օրում կարողացել են
նրանց հագցնել սպիտակ շապիկ և ոտաշոր, այդպէս
էլ որոշում են ահաւոր բազմութեան մէջ, բայց բացի
այդ ապաստան գտածներից, դուրսն են մնացել հա-
զարաւոր մատղաշ տղայ աղջիկ, արդէն յայտնի է, որ
այս զարհուրելի գաղթը հայ մանկական, կանացիա-
կան և ծեր-պառաւական է: Կենսունակներին իննսուն
տոկոսը կոտորել են, տասը տոկոսը մահմեղականաց-
րել: Գրեթէ անպէտքներին քշել այստեղ, տարին չը
լրացած, սրանց երկու երրորդը ջնջուած կը լինի
մահ-տարածամով:

Հիւանդներից նմանապէս չնչին մասն է կանո-
նաւոր խնամքի տակ, մեծամասնութիւնը թափուած
տառապում է ծառերի տակ, խնայողութիւն չը կայ,
այդ անտեղի անբնական կը լինէր, անում են ինչ-որ
կարելի է:

Գաղթականներով ողողուած է ամբողջ Երևանը,
նրա փողոցները, հայ դպրոցները և եկեղեցիների
բակերը, նրանց հոսանքը հասել է արդէն Արարատեան
աշխարհի լեռնաստանը՝ Գեղարքունի, Շիրակ. խճու-
ղու վրայ տեղ չը կայ, շարան-շարան դանդաղ քայ-
լում են, ուղիի երկու կողմը մեռածներին թաղելով:

Մեծ Աթոռի շրջավայրում սուր գարշահոտու-
թիւն է տարածուած, տեղումը փոսեր են փորում,
աղբերը հորում:

Գաղթականների հետ կան բաւական եղ, կով,
աջառ, երինջ, ոչխար, այծ, էշ, ձի, հատ-հատ ջորի,
ոմանք ունեն մի, երկու կտոր պղինձ, ոմանք միայն

կը վերածնի Հայաստանը:

Փառք այդ օրան:

Բայց այս բոլորէն յետոյ մենք յաւիտեան չենք
մոռնար կրկնել Չուլումի երգչի խօսքը.

«Այսօր արեւն քե մոռանան մեր որդիք

«Թող ո՛ղջ աշխարհ հային կարգա նախաճիւղ»:

Հայկազուն

պոռնկը կոտրած մի կաւ, որը ձեռներին մի քանի
հարիւր վերստ ճանապարհ են կտրել և հասցրել մին-
չև Նոր-Բայազիդի գիւղերը... տարաբաժնաւ ժողո-
վաւդը...

Ներսիսեան լճի ափերը ներկայացնում են կա-
տարեալ Աւետարանական Պրոպագանդիստական, ուր
կարծէք ի թաքստի նստած Դանթէն և Դոստոևսկի
տիտանական հանճարով՝ մէկը գրչով, միւսը վրձինով
դրոշմում են դժոխքի պատկերանները... Այդ տեղ
կան վիթխարի չուգունէ միս եփող կաթսաներ, ինք-
նաեռ, մսավաճառ, մի կին կրակի վրայ դրել էր մի
կտոր ժանգոտած ժեստ, որի վրայ առանց իւղի տըժ-
ժացնում էր մսի կտորները, որ տայ ճժերին ու-
տելու:

Մի կին գոգնոցում տանում էր մի քիչ լոշի շատ
մանր փշրանք, մի այլ հասակաւոր գետնատարած կին
աղբերում էր քիչ տալ իրեն, առաջինը էլ ծանր խօսք
չը մնաց թափեց նրա գլխին, ոչինչ չը տալով հեռա-
ցաւ, ներկայ եղող մէկը մի քանի սև փող տաւ ա-
ղբորդին և ահա հարիւրաւոր սովածներ թափեցին
նրա վրայ. նա մի կերպ ծլկեց նրանց միջից...

Բնական կարիքը և մեռելների լացումը կատա-
րում են աչքի առաջ... ամօթ անելու տեղը չէ...
փափկասուն՝ երեքսի՝ վանուհիները ճեմարանի ծա-
ռերի տակ սաջով հաց են թխում և չուգունով ապուր
եփում, Աթոռի շրջապատը ամպի պէս աթաբի մուխ,
փայտի ծուխ, փոշի և գարշահոտ: Բազմաթիւ են քաղ-
ցից լացողներ, մի չորս տարեկան աղջիկ հում դան-
դուռ էր ուտում, միւսը եփած, ուտելի բանջար չը
մնաց շրջապատում, բոլորի փորը մէջքիցն է կպել,
մեռնում են սնունդի չնչինութիւնից, սրբազրամը
բաւարար չէ, արտաքին ծախսերը խոշոր և շատ, սը-
նունդին քիչ է մնում:

Բազէն վարդապետն ասաց մէկին, ինչո՞ւ Սե-
ւանից շուտ դարձար այստեղ, հիմա այնտեղ արքա-
յութիւն է, եկողն ասաց, հիմա էլ եկել եմ այստեղ
դժոխքը տեսնելու: Մի հինգ տարեկան որբիկ, սպի-
տակ շապիկ-ոտաշորով, ոտաբորիկ, գլխաբաց միշտ
ման է գալիս Բազէն վարդապետի ձեռից
բռնած, նրա խուցումն էլ կենում է, նրանք արդէն
անբաժան բարեկամներ են. երանի՜ շատերը լինէին
այդպէս:

Թագէ վարդապետը ձիով, Արիստակէս վ-ը ոտաց
շարունակ պտտում են ծովածաւալ, ալեկոծեալ բազ-
մութեան մէջ և կատարում իրենց յանձնած գործերը,
գանձապահ վրթանէս վարդապետը քամ ու քրտին-
քում է:

Մի որբիկի կուրծքի վրայ թուահամարն էր 380,

եթէ դրամական միջոցներ լինէին, այդ թիւը հեշտ կանցնէր 3800-ից...

Ի հարկէ, քրդերը և տաճիկները մեր ընտիր աւրիւնակիցներէն չեն ուղարկել մեր մօտ, այլ ամենաողորմելիները. ի վերայ այսր ամենայնի՝ հատ-հատ սպրտելով հասել են մեզ մի քանի հրաշալի տիպեր, մի քսան տարեկան սպիտակ դէմքով մէկը, բոսոր մազերով՝ քերթող պատմահայր մեծ Մովսէս Պորենացու ոճով կարելի էր ասել՝ «նա հուրհրդ ունէր»...

Մեծամասնութիւնը դիմագծերով և շոր ունեցողը հագուստի տարազով քրդի տպաւորութիւն է անում, սրանք կէս քրդացած հայեր են, ինչպէս որ քուրդերն էլ կէս հայեր են...

Ոմանք ունեն հագած շատ լայն, ընտիր բրդեայ,

խիստ նուրբ գործած, պսպղուն գունաւոր, գեղարուստական նախշերով, բայց շատ լայն անդրաւարտիկներ, որք դարդ կարող են ձեռագործական ցուցահանդէսի, ուրիշ բան է, որ այդ հափազանց լայն վարտիկներով չի կարելի շատ յառաջ գնալ կեանքի մէջ:

Ներկայ ցասում սարսուբի ահաւոր աղգային մեծ աղէտը երկուստեք շովինիզմի և քաղաքականութեան սոսկալի գոհն է, դա փաստ չէ թէ Հայ Ազգը մեռնող ազգերի շարքն է մտել, այդ հաւատաւոր համոզումով, որպէս օպտիմիտ իդէալիստներ կոչենք սրտագին, կենդանի են Հայք, Ողջ է Հայաստան: Իսկ օրուսկուրանտներին և պեսսիմիստներին ասենք. եւ զխորհուրդն, զոր խորհիք, խափանէ Տէր:

Նիվա

† Ն Ե Ր Ս Է Ս Ե Պ Ի Ս Կ Ո Պ Ո Ս Խ Ա Ր Ա Խ Ա Ն Ե Ա Ն

Բաղմահայ Տարօնի կոտորածներէն հրաշքով ազատած գաղթական հայերը ցաւօք սրտի գուժեցին իրենց սիրեցեալ ու ցաւատանջ առաջնորդի՝ Ներսէս եպիսկոպոս Պարախանեանի մահը:

Իբրև աղգային-եկեղեցական անկեղծ ու նւիրւած գործչի, Ներսէս եպ.ը համազգային համակրանք կը վայելէր:

Պարախանեան սրբազանը ծնած է Մուշի մէջ, 1845 թւին: Մանուկ հասակէն նա ուսման սիրահար, վառվռուն ու համարձակ պատանի մըն էր: Մուշի ծխական դպրոցը աւարտելէ յետոյ, պատանի Ներսէսը ինքզինք ուսման կը նւիրէ և ս. Կարապետի վանքի միաբանութեան մէջ կը մտնէ, ուր վերջէն կառնէ իր վարդապետական կոչումը: Այնուհետև իր առջև կը բացուի աղգային ժողովրդական գործունէութեան լայն շրջան մը: Նա կը շրջէ Մշոյ դաշտը և դարերով ճնշւած ու խաւարամիտ հայ ժողովրդեան մէջ կառկայծէ ուսման և աղգային գիտակցութեան կայծեր: Ասով Պարախանեան վարդապետը անսահման ժողովրդականութիւն կը վայելէ:

1892-ին էջմիածին կաթող. ընտրութիւն կը կատարէր: Նոյն թւին Մշոյ դաշտի տառապեալ հայ ժողովուրդը, իր կողմէ իբր պատգամաւոր Ներսէս վրդ. Պարախանեանը կը զրկէ: Նա էջմիածին կուգայ և ջերմ պաշտպան կըլլայ Հայոց Հայրիկի, Վասպուրականի և Տարօնի Արծուի ընտրութեանը:

90-ական արիւնալի թւականներն էին: Տեսնելով Մշոյ դաշտի ժողովրդեան կրած անհուն ցաւն ու տառապանքը, Պարախանեան վարդապետը այս անգամ ինքզինք աղգային յեղափոխական գործունէութեան կը նւիրէ: Նա ժողովրդեան մէջ կարթնցնէ ապստամբութեան և ինքնապաշտպանութեան ոգին: Ասով իր վրայ կը հրաւիրէ Թիւրք կառավարութեան ուշադրութիւնը:

Մշոյ կառավարիչը կը ձերբակալէ զինք, կը բանտարկէ Մուշի բանտ—գնդանի մէջ, ուրկէ ալ Կ. Պօլիս կը կանչուի, ուր հարցաքննութենէ մը յետոյ, առանց դատաւարութեան, աքսորի կը դատապարտուի և Երուսաղէմ կը զրկուի: Պարախանեանը Երուսաղէմի մէջ 12 տարի աքսորի լծակից կըլլայ Երկաթէ Պատրիարքին:

1908, յուլիս 10-ին կը հռչակուի Օսմ. Սահմանադրութիւնը: Կարմիր Սուլթանը քաղաքական յանցա-

ւորներուն ներում կը շնորհէ: Իզմիրլեան Պատրիարք և Պարախանեան վարդապետն ալ կաղապելին և իրենց աքսորավայր Երուսաղէմէն, նոյն թւի օգոստոսին Կ. Պօլիս կուգան, ուր հայ ժողովուրդը իր սիրելի աքսորականները խանդավառութեամբ ու ցնձագին ողջոյններով կընդունէ:

Տաղազի հիմաւորը աշխատակից
Ներսէս եպիսկոպոս Պարախանեան

Տարօնի ժողովուրդը սիրով հրաւիրեց իր սիրեցեալ առաջնորդը կրկին հովելու իր հօտը:

Իզմիրլեանը կաթողիկոս կընտրուի և Պարախանեան վարդապետը եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ: Նա Կովկասի մէջ, ի նպաստ Մշոյ դաշտի՝ հայ դպրոցներուն, կը ձեռնարկէ հանգանակութեան: Տիպ ու տառի կրկնակ յորելեաններու առթիւ Պարախանեան եպիսկոպոսի ցոյց տւած ջանքերն ու աշխատութիւնները

յաւէտ յիշատակելի են: Նա դպրոցական ֆօնդի ջերմ պաշտպաններէն էր:

Նա վերջին տարիներ մտադրութիւն ունեցաւ և նոյն իսկ ձեռնարկեց ս. Կարապետի վանքի մէջ (որուն վանահայրը ինքն էր) բանալ գիւղատնտեսական դպրոց մը. բայց այդ չը յաջողուեցաւ իրեն:

Պարախանեան սրբազանը կրակոտ ու հռանդոտ, անկեղծ ու անշահասէր, անձնուէր ու գործունեայ ազգային-եկեղեցական գործիչ մըն էր: Նա Տարօնոյ տառապեալ հայ ժողովրդի սիրելի հովիւն էր, այն հովիւն «որ զանձն իւր զընէ ի վերայ ոչխարաց իւրոյ»:

Իր քարոզներու բովանդակութիւնը յաճախ յուսատուէր: «Ազգային ազատարար գործունէութեան մէջ վնասիլ ու յուսահատիլը ստրկութեան նշան է», ըսած էր նա իր քարոզներէն մէկուն մէջ: Նա յոյս ունէր և մեծ յոյս, որ, օր մը չէ օր մը կազատուի Հայաստանը և Տարօնը կը վերածնի իր նախնի փառքերով ու յիշատակներով:

Պարախանեան սրբազան ամեն տեսակ ճիգ ու ջանք կը թափէր Տարօնի ուսումնական գործի համար: Նա յաճախ, անձամբ կը պտտէր Մշոյ դաշտի հայ գիւղերը և կը քննէր դպրոցական գործերը: Անգամ մը Մշոյ թեմական տեսուչ պ. Գարմէնի հետ, Պարախանեան սրբազանը դպրոցական գործեր քննելու և իր սիրեցեալ հօտին այցելելու համար պտոյտի կելլէ. գիւղ մը կ'իջնեն: Սրբազանը կը հետաքրքրւի գիւղացոց վիճակով, ապա կը հարցնէ, «Գիւղի դպրոցը բացէ՞ր էք, դասեր կը տրուի՞ն թէ ոչ» գիւղացիք կը պատասխանեն—«Առանց ձեր հրամանին իմալ ընտանիք, սրբազան»: Այն ատեն սրբազանը քաղցրութեամբ մը կըսէ—«Սիրելիք, երբ դուք վար ու ցանք կընէք և դաշտային ուրիշ աշխատանքներ կը կատարէք ինձմէ հրաման կառնէք, չէ՞ որ դպրոցն ալ տեսակ մը դաշտ և կամ արտ է, ուր կը մշակուի ձեր

մատաղ սերունդը»: Իր յարաբերութիւնները շատ քաղցր ու մտերմական էին ժողովրդեան հետ. իր անհուն գթասիրութեան ու բարեսրտութեան համար ժողովուրդը գինք պաշտելու աստիճան կը սիրէր:

Պարախանեան սրբազանը մեռաւ ապրիլին, 70 տարեկան հասակի մէջ. բժաւոր տիֆը վերջ տաւ իր տառապեալ ս. ցաւատանջ մարմնոյն: Նա մեռաւ՝ Հայաստանի ազատութեան և Տարօնի վերածնութեան Յոյսը աչքերուն, փափաքը սրտին:

Հանգիստ բազմաչարչար մարմնոյդ և յարգանք սուրբ և անբիծ յիշատակիդ, սրբազան հայր:

Հանգչիր հանգիստ, Տարօնի ցաւատանջ հովիւ, հանգչիր Մշոյ Սուրբան ս. Կարապետի երկնաբարձ կաթուղիկէներու շուքին տակ. Մշոյ մշուշ դաշտի բլրուլը քեզ օրօր կերգէ, արիւնաներկ Արածանին իր ջուրերով կը հեկեկայ, իր հոսելու մեղմիկ ձայնը բլրուլի գեղգեղանքին կը խառնէ, երկուք միասին քեզ օրօր կերգեն ու դու կը ննջես մշիկ մշիկ Մշոյ մշուշ դաշտի մէջ, հանգիստ ու անխռով:

Եւ օր մըն ալ ահա երբ Սասնոյ բարձունքներէն, Սիփանի, Նեմրութի, Գրգուռի, Վարագի, Արտասի ու Եղբրովի ձիւնածածկ զազաթներէն, Վանայ ծծղկտուն ծովակէն, Մշոյ մշուշապատ դաշտէն, կը ծագի հայ Ազատութեան արիւնոտ արշալոյսը, դու վեր կը կենաս յաւիտենական քունէդ ու կը տեսնես Հայաստանը ազատւած ու Տարօնը իր նախնի փառքերով ու յիշատակներով վերածնւած...:

Փառք այդ օրւան:

Հ. Աճէմեան

Երկաթէ Պատրիարք Իգմբրեանին աքսորի լծակից հանգուցեալ Ներսէս եպ. Պարախանեան Երեսադէմից աշխատակցել է Տարազին: Աւելի պատեհ ժամանակին կը տանք մանրամասնութիւններ:

Խմբ.

ՈՂՁՈՅՆ ԼԵՃԵՐԻՆ

Բաղդակից եղբայրներ.

Ողջոյն Ձեզ հեռու հիւսիսում տանջող բաղդակից եղբայրներ:

Աշխարհաստան կուի գոռ ալիքները եկան արցունքով ու արիւնով կրկին ողողելու Ձեր չքնաղ և դժբաղդ հայրենիքը:

Ձեր գիշատւած մայր երկիրը նորից ճարակ դարձած սրի ու հրի դառն ողբում է իր կրկին աւերումը: Ձեր հին անբոյժ խոցերին աւելանում են նոր խորին վէրքեր և տոկուն, սիրելի ժողովուրդը ենթարկւում է ծանր հալածանքի, անլուր աւերման: Այո, շատ է խաւար հորիզոնը, սակայն նա չէ կարող լինել յաւերժական. արշալոյսը մօտ է բացւելուն...

Ձեր բարեկամների ու թշնամիների ոտքի կոխան դարձած, դուք սակայն ունիք մի մեծ մխիթարութիւն—դա պայծառ, ազատ ապագայի հաստատ խոստումն է. այո, դուք հալածւած էք, բայց և պատկառելի Ձեր թշնամիներից, որոնք այժմ ստիպւած են շոյել Ձեզ, ազատութիւն, թաղ ու գահ խոստանալով...

Եւ Ձեզ այժմ մնում է միայն տոկալ և յուսալ...

Սակայն դուք մենակ չէք տանջւում:

Խաւար Ասիայի մի կորած անկիւնում, կայ և Ձեզ նման մի դժբաղդ ժողովուրդ, որ դարևոր հալա-

ծանքին տոկալով և մահաւան երկիւղն արհամարհած, այժմ սրտատրոփ ձգտում է մի պայծառ ապագայի: Այո, նա իսկ և իսկ նման է Ձեզ այդ յաւերժ տանջւած, բայց և երկաթի պէս տոկուն Հայ ժողովուրդը: Գիշատւած է Ձերի նման և նրա չքնաղ հայրենիքը. վայրագ բռնութեան ենթակայ նրա կեանքը, գոյքը և պատիւը. Արեան և արցունքի մի ովկիանոս է նա այժմ. կրակի և մոխրի անծայր անապատ և հեռւմ է օրհասական կուի մէջ այդ փոքրիկ բայց հերոս ժողովուրդը: Կուում է նա և տոկում. համբերում է յուսալով: Ոչ-ոք, ոչ-ոք չէ ժպտում նրան. ոչ բարեկամը, ոչ թշնամին. կեղեքւած է նա ամենքից և շահագործւած... Իր գերմարդկային ճիգերի և անսահման զոհաբերութիւնների համար նա ոչ իսկ մի չնչին խոստում դեռ չը ստացաւ ոչ-ոքից...

Սակայն նա պիտի կուի մինչև վերջ անյուսահատ եռանդով: Նա հերոսաբար պիտի տոկայ բոլոր արհաւիրքներին, նա պիտի յուսայ անվերջ, քանի որ նա անսասան հաւատում է գալիք լաւագոյն ապագային...

Այո, շատ ենք նման միմեանց, ով բաղդակից եղբայրներ. Ձեզ տանջում է միատեսակ ներկան, և անշուշտ Ձեզ սպասում է նման ապագայ...

Ուրեմն կրկին ողջոյն Ձեզ, որ տանջւել գիտէք, տոկալ և յուսալ...

Լէօնիդ

ԼԵՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ Ն. ՍԵՆԿԵԻԻՉ^{*)}

Թէ՛ ռուս և թէ՛ լեհ գրականութիւնները միևնոյն սլաօնական հանճարի արտայայտումն են:

Լեհաստանը Ռուսաստանից առաջ է հաղորդակից եղել արևմտեան քաղաքակրթութեանը: Լեհական գրականութիւնը՝ ընթանալով արևմտեան գրականութիւնների օրինակներով՝ կտրւած էր ժողովուրդից: Նոյն նմանողական ուղղութեամբ էր ընթանում նաև ռուս գրականութիւնը իր գոյութեան արշալոյսին, առանց որոշ դէմքի, առանց անհատական, ազգային յատկութիւնների: Եւ այդ գրականութիւնը հետզհետէ ազատւեց օտար ազդեցութիւններից ռուս պետութեան քաղաքականապէս հզօրանալուն հետ զուգընթացաբար: Սակայն ռուս գրականութեան նոր արտայայտւած գեղեցկութիւնը, իբրև հասարակական կարծիքի արտայայտչի և նոր գաղափարների ազդարարի, — շատ քչերը ըմբռնեցին: Գրականութիւնը ընդհանրութեան տեսակէտից ոչ թէ նշանաւոր գործօն էր ինքն ըստ ինքեան, այլ լոկ իբրև պաճուճանք: Նրա զարգացումն ու ծաղկումը տեղի ունեցաւ՝ առանց պետութեան խրախուսանքի և հովանաւորութեան: Ուրիշ պայմաններում էր զարգանում Լեհակ. գրականութիւնը: Լեհական ազգային հանճարի լիակատար զարգացումը զուգադիպեց լեհական պետականութեան թուլացման և ապա քաղաքական անկախութիւնը կորցնելուն հետ: Լեհաստանը ընկաւ: Նրա կենդանի մարմինը պատառ-պատառ արին, սակայն երկրի ոգին մնաց կենդանի: Լեհական հասարակութեան յոյսն ու հաւատը իրենց միակ արտայայտութիւնը գտան՝ գրականութեան մէջ, որը իրենց ներկայացնում էր լեհական հասարակութեան ձայնը, նրա ազգային աւանդութիւնների պահպանը, ազատագրութեան գաղափարակիրը: Կտրւած, անջատւած այդ գրականութիւնը՝ զարգանալով բոլորովին այլ պայմաններում, — ոչ այն պայմաններում, որոնցում ապրում էր լեհական ժողովուրդը, — դրսից գալիս է նրա մօտ և նրանից ստանալով իր ոյժերը՝ դառնում է ազգային գրականութիւն: Տանջւած Լեհաստանի պատկերը, ստորացած ու խեղճ, սակայն կենդանի և իր ազատագրութեան ժամին սպասող Լեհաստանի պատկերը, դառնում է հարազատ ու գրաւիչ պատկեր: Լեհաստանի ազատութիւնը, նրա վերականգնումը — ահա այն իդէալը, որի իրագործման համար պատրաստ են մարտնչելու թէ՛ Միգկևիչը, թէ՛ Սլոլացկին, թէ՛ Կրասինսկին: Հեռաւոր օտարութիւնում էր յօրինում հայրենիքի օրհներգը, ժողովուրդի մխիթարութեան երգը, և հեկեկում էր լեհական մուգան, բառի իսկական մտքով «վրէժի ու տիրութեան մուգան»:

Այդ տեսակէտից իր քան նմանութիւն կայ մեր և լեհական գրականութիւնների մէջ... Ձէ՛-որ մեր ու Լեհաստանի քաղաքական դրութեան մէջ էլ մեծ նմանութիւն կայ:

Քաղաքական անկախութեան կորուստը, պետութեան կենդանի մարմնի բաժան-բաժան անելը դեռ

չի հանգցնում ժողովրդական ոգին: Ինչպէս հանգուցեալի հոգին, ըստ ժողովրդական աւանդութեան, սաւառնում է մեռած մարմնի վրայ և չի կարողանում մխիթարութիւն գտնել, այնպէս էլ ժողովուրդի վիճակը, ստորացած և վշտահար հոգին: Հաղարաւոր տարիներ են անցել Սիոնի անկումից դէսը, սակայն հրէութեանը նրա հետ կապող հոգևոր թելերը մինչև հիմա էլ կենդանի են: Եւ ժամանակակից հրէութեան համար Սիոնը լոկ սիմբօլ է, վերացական գաղափար է, այլ մի ոսկեայ երազ, որ օրը ցերեկով էլ տեսնում են հրէաները...

Այդպիսի ոսկեայ երազներ էին տեսնում նաև յոյները, բողաքները և սերբերը: Դեռ երկու տարի առաջ Կոստովի դաշտում նրանք իրականապէս վերացրեցին այդ չքնաղ ոսկեայ երազը... Նոյն ոսկեայ երազով ենք համակւած ահա տասնեակ տարիներ նաև մենք — հայերս... Նոյն այդ ոսկեայ երազով է տոգորւած նաև մեր վիճակակից, սգաւոր, սակայն իր վսեմ սգի մէջ անգամ չքնաղ Լեհաստանը...

Լեհաստանի ոգեշունչ երգիչը, հանճարեղ Միգկևիչը, տանջւում էր վշտից, ողբում էր իր հայրենիքը, սակայն համոզւած էր, որ վաղ թէ ուշ կը բացւի ազատութեան արշալոյսը: Այնպէս էլ բազմաթիւ ուրիշ լեհական բանաստեղծներ և հեղինակներ:

Լեհական գրականութիւնը միշտ էլ օգտւել է ռուս հասարակութեան անփութիւն ուղադրութեամբ: Լեհական գրականութիւնը՝ համարեալ մեծ մասամբ թարգմանւած է ռուսերէն:

Պուշկինը յայտնաբերեց Միգկևիչին: Ռուս բանաստեղծները՝ հետևելով Պուշկինի օրինակին՝ հետզհետէ թարգմանութիւններ են արել Կրասինսկուց, Սլոլացկուց, Սլիբոկօմլեայից, Ասնըիկից, Կոնօպնիցկուց և միւսներից: Լեհական վիպասանները — Սենկևիչ, Օրժէշկօ, Կրաշևսկի, Բօլեսլաւ, Պրուս, Իւնօշա և այլն Ռուսաստանում ունին միլիօնաւոր ընթերցողներ: Նրանց անուններն ու գրքւածքները ծանօթ են ռուս ընթերցող հասարակութեան: Սակայն լեհ հասարակութիւնը՝ ծանօթ լինելով պաշտօնական Ռուսաստանի հետ՝ երկար ժամանակ շատ քիչ էր ծանօթ ժողովրդական Ռուսաստանի և նրա արւեստի, գրականութեան և գիտութեան մէջ անդրադառնող արժէքների հետ: Մի տեսակ սառնութիւն էր տիրում: Եւ քանի որ ռուս ժողովուրդը լեհական հասարակութեանը թւում էր իբրև մի հանելուկային սփինքս, շարունակւում էր այդ դրութիւնը: Սակայն հէնց որ պաշտօնական Ռուսաստանի յետևից նոր արթնացող ռուս ժողովուրդը ցոյց տւեց իր իսկական դէմքը, լեհական հասարակութեան վերաբերմունքն էլ փոխւեց. Լեհաստանում սկսեցին մի առանձին հետաքրքրութիւն ցոյց տալ գէպի Ռուսաստանը

Հենրիկ Սենկևիչ

Ծն. 70 ամեակի եւ ակադեմիկոս ընտրւելու առիթով

լածքները ծանօթ են ռուս ընթերցող հասարակութեան: Սակայն լեհ հասարակութիւնը՝ ծանօթ լինելով պաշտօնական Ռուսաստանի հետ՝ երկար ժամանակ շատ քիչ էր ծանօթ ժողովրդական Ռուսաստանի և նրա արւեստի, գրականութեան և գիտութեան մէջ անդրադառնող արժէքների հետ: Մի տեսակ սառնութիւն էր տիրում: Եւ քանի որ ռուս ժողովուրդը լեհական հասարակութեանը թւում էր իբրև մի հանելուկային սփինքս, շարունակւում էր այդ դրութիւնը: Սակայն հէնց որ պաշտօնական Ռուսաստանի յետևից նոր արթնացող ռուս ժողովուրդը ցոյց տւեց իր իսկական դէմքը, լեհական հասարակութեան վերաբերմունքն էլ փոխւեց. Լեհաստանում սկսեցին մի առանձին հետաքրքրութիւն ցոյց տալ գէպի Ռուսաստանը

^{*)} Ներկայ յօդածը կազմելիս ղխաւորապէս օգտւել ենք Ն. Դմիտրիևի «Россия и Польша» յօդածից:

1830 թի Լեհաստանի ապստամբությունը, որին մասնակցել է Ֆրիդրիխ Շուպեն

և արդէն ուղիղ հայեացքով նայել ուսական հողու-
ներսը, այդ լուրիկ Սֆինքսի աչքերին...

Պատերազմը էլ աւելի նստաստեց այդ բաժին. նա
փրցրեց ծածկոցները և մերկացրեց զաղտնիքները:

Դերմանական բռնութեան ծանրութիւնը Լեհաս-
տանը վաղուց էր զգում իր վրայ: Դեռ դարեր առաջ
ուսներն ու լեհացիք Դրիւնաւղի մօտ միասին կը ու-
նում էին զերմանական սուսերակիրներին դէմ: Վաղմի

Կ ո Վ Ն Օ.—ս. Պ ե Ր կ ու լ ա կ ա ռ ու ց ու ծ խ ա չ ա կ ի Ր Ն Ե Ր ի ց

Լեհաստանի կենցաղագիրը, նրա հոգեզմայլ երգիչ
Սենկևիչը մի շարք վառ պատկերներ է տւել այդ հե-
րոսական էպօպից: Նրա գրչի տակից դուրս եկած
այդ պատկերները ներշնչւած են բուռն ատելութեամբ
դէպի բռնակալ նեղիչները: Սակայն նոյն Սենկևիչը

իր մի պատմածքում («Յաղթող Բարտէկը»), որով
պատկերացնում է լեհ-զերմանական յարաբերութիւն-
ները ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ, մի
խելօք ծերունու բերանով հարց է տալիս, «Այո, գեր-
մանացիներն ընդհանրապէս սարսափելի պատե-

րազմում,—նրանք յաղթեցին, իսկ մենք (Պօզնանի լեհացիները) նրանց օգնում էինք: Բայց մեզ ի՞նչ օգուտ դրանից»:

Սենկևիչի Բարտեկը յաղթող էր հանդիսացել սակայն նա իր ձեռքերով կրակի միջից շագանակ հանել էր գերմանացիների համար: Նա վառում էր գիւղերը, բռնութիւններ էր գործադրում, ոչ-ոքի չէր խնայում և ուրիշ շատ «հերոսութիւններ» էր կատարում: Հազար ու մի պարզեներ ստանալով պրուսական կառավարութիւնից՝ նա, սակայն, տանը, իր հայրենի գիւղում, շնորհակալութիւն չստացաւ իր քաջագործութիւնների համար: «Աստուած քեզ անիծի դու կռապաշտ ես ու յիմար, որ գերմանացիների հետ կոտորում ես կաթոլիկ ժողովրդին»,—ահա ինչ էր գրում գիւղից Բարտեկի կինը: Պահնորդ կանգնելով «թշնամի» լեհացիներին, որոնք գերմանացիների կողմից մահաւան էին դատապարտւել՝ Փրանսիական շարքերում կռւելու համար, Բարտեկը իմացաւ, որ Փրանսիացիք եկել են գերմանացիներին ջարդելու, որ «Պօզնանի լեհացիների դրութիւնը լաւանայ»:

Բարտեկը, իբրեւ կոյր գործիք, ինքն էլ չիմանալով, թէ ինչ է անում, կռւում էր Փրանսիացիների դէմ, որ գերմանացիները մէջ տեղը օգտւին: Եւ այդ բանը նա զգաց միայն այն ժամանակ, երբ ինքը անձամբ փորձեց որ հէնց իրան, այդ փորձած ուղիքին՝ վարձատրւած գերմանական խաչերով ու շքանշաններով—հէնց նոյն գերմանացին կարող է ծեծել, քիթ ու պոռնգը ջարդել. հայտնի, «լեհական խուլ» անւանել և այլն:

Միայն այդ ժամանակ Բարտեկը հասկացաւ, որ Պօզնանը, այդ բնիկ լեհական երկիրը, դարձել է գերմանական, և Բարտեկի ու նմանների յաղթութիւնները եղել են յօգուտ հէնց նոյն այդ գերմանացիներին... Սենկևիչի այդ վառ ու գունազեղ պատմածքը ժամանակակից նշանակութիւն ունի և շատ խրատական է, որովհետեւ Պօզնանում ոչինչ չի փոխւել համարեա, և այժմ էլ, ինչպէս քառասուն տարի սրանից առաջ, Պօզնանի խաւար ու տգէտ Բարտեկները երբեմն կռւում են իւրայիշներ զէմ յօգուտ գերմանականութեան: Սակայն, ինչպէս այն ժամանակ, այնպէս էլ հիմա Պօզնանից ոչ թէ օրհնութիւն, այլ զսպած անէծք է ուղեկցում գերմանական «յաղթական» զօրքերին: Նրանց յաղթութիւնը մեծ վիշտ է պատճառում գիտակից լեհերին: Այդ բանը ներկայումս ըմբռնում են նոյն իսկ անհեռատես ու խաւար Բարտեկները:

Սենկևիչի այդ պատմածքը իր ժամանակին մեծ տպաւորութիւն արաւ, թէի նա ծայրահեղ հոսանքների ներկայացուցիչ չի եղել երբէք: Նա միշտ եղել է և մնացել է վառ հայրենասէր և արւեստագէտ: Երբեմն նրա մէջ հայրենասիրութիւնը գերակշռում է արւեստագէտին. գեղարւեստական չափը և տակտը երբեմն դաւաճանում է անւանի վիպասանին որ հերոսների նկարագրութեան ժամանակ, որոնք կարծես մարդիկ չլինեն, այլ առաքինի ուրուականներ կամ գերմարդիկ, որոնց համար ամեն բան կարելի է: Սակայն երբեմն պատահող այդ թերութիւններով չի, որ Սենկևիչը առաջնակարգ գրողի հոչակ է ստացել և դարձել է լեհական գրականութեան պարծանքը... Ժամանակակից կիանքից վերցրած իր վէպերում Սենկևիչը հանդէս է գալիս իբրեւ նուրբ հոգեբան լեհական հասարակութեան բոլոր խաւերի համար: Նա իր այդ գրածքներում վարպետօրէն վերլուծում է ինտելի-

գենտի՝ կասկածներից ու ու հակասութիւններից «յոգ նած» հոգին, ինչպէս օրինակ՝ «Առանց Դաւանանքի», «Պօլոնեցիկների ընտանիքը» և այլ գրածքներում: Իսկ «Յո երթաս» գրածքի մէջ կարծես ինքը Սենկևիչն էլ հանդստանում է վարամուռներից ու կասկածներից և գեղարւեստական ներշնչմամբ թափանցելով անտիկ Հռոմի կեանքը՝ վերաստեղծում է թէ հոմմէական խայտառղէտ ամբողջ և թէ արիւնից, մարմնից և հոգուց գործած պատմական պատկերները:

Սակայն Սենկևիչ—վիպասանի պատմական էպօպէսների հսկայական կտաւներից դուրս առանձին տեղ են բռնում նրա գեղեցիկ նովելները իրենց քնքրյա գեղանիութեամբ: Նրանցում է առաջին անգամ արտայայտւել այդ մեծ գրողի տաղանդը. նրանք մինչև հիմա էլ չեն կորցրել իրենց ոյժը և բանաստեղծական հմայքը: Այդպէս են, օրինակ, *Եսկո-երաժիշտը*, *Յաղթող Բարտեկը*, *Հացի համար*, *Այն երրորդը*, *Գանկան*, *Փարոսի վրան*, *Գնանք Նրա ետեւից* և այլն, որոնցից մի քանիսը վաղուց ծանօթ են հայ ընթերցողներին:

Վարցաւ. Լաչելնայի կղզիների վրայ քառուն

Հ. Սենկևիչի գրածքներից թարգմանւած են հայերէն—Առանց Դաւանանքի և Յո երթաս վէպերը և մի քանի ուրիշ, մանր գրածքներ, ինչպէս օրինակ՝ *Եսկո-երաժիշտը*, *Փարոսի վրայ*, *Գնանք Նրա յետեւից* և մի քանի լեզգիներ: Իսկ ուսուրէն թարգմանւած են Սենկևիչի համարեա բոլոր գրածքները, և լեհական այդ նշանաւոր գրողը ընդհանրապէս մեծ ժողովրդականութիւն է վայելում ուսումնական ընթերցողների լայն շրջաններում:

Այս տարի լրացաւ Հ. Սենկևիչի 70-ամեակը, և նա ընտրւեց ուսաց Ակադեմիայի պատւաւոր ակադեմիկոս—ի պատիւ Պոլշինի հիմնւած գեղանի գրականութեան բաժնում, որ աննախընթաց երևոյթ է ուսաց Ակադեմիայի պատմութեան մէջ: Այդ փաստը պարզ ու համոզեցուցիչ կերպով ցոյց է տալիս, որ ուսու-լեհական յարաբերութիւնների մէջ նոր շրջան է սկսւել: Այդ ընտրութիւնը ուս գրող-ակադեմիկոսները ընդունում են, որ լեհական գրողը իրաւունք ունի պատւաւոր տեղ գրաւելու ուս ակադեմիայում: Լեհական լեզուն և գրականութիւնը այդ ընտրութիւնով ճանաչւում են իբրեւ հարազատ եղբայրական լեզու ու գրականութիւն: Վերջապէս նշանակալից է այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանը, ի դէմս ուս Ակադեմիայի, առաջինն է իր եղբայրական ձեռքը մեկնում Լեհաստանին ի դէմս Սենկևիչի, որովհետեւ Սենկևիչը սոսկ լեհական գրող չէ, այլ ժամանակակից Լեհաստանի սիմբոլ, նրա ամենավառ ու պայծառ ներկայացուցիչը, նրա հոգեկան արժէքների՝ ամենքի կողմից ընդունւած պահապանը, նրա փառաւոր անցեալի երգիչը...

Ջ. Տէր-Գրիգորեան

Ե Ր Կ Ո Ւ Հ Ո Վ Ի Տ

ՀԵՐԿԵԼԵՆ ԼԵՐԵՆԴ

ՀԵՆՐԻԿ ՍԵՆԿԵԻԻԶԻ

Երկու աշխարհ կային, մէկը միւսին կից. կարծես երկու անսահման հովիտներ լինէին՝ բաժանւած միայն մի պայծառ առակով:

Այդ առակի արեւը մի տեղ ցածացել ու յետ էին քաշւել երկու կողմից՝ կազմելով ծանծաղ անց՝ նման պարզ ու յստակ ջրով մի լճակի:

Նրա կապոյտ ջրերի միջից երևում էր ոսկէ յատակը. այնտեղ բոսած էին լոտոսի ցօղունները, որի ձերմակ ու վարդագոյն ծաղիկները փռւած էին ջրային հայելու վրայ. ծիածանագոյն ճպուռներն ու թիթեռները ճախրում էին ծաղիկների շուրջը, իսկ առափնեայ արմաւենների մէջ և նրանցից բարձր, շողազարդ օդի մէջ արծաթեայ զանգակների նման, զրնկուն երգում էին թռչնակները:

Եւ դա մի աշխարհից միւսը անցնելու տեղն էր:

Այդ հովիտներից մէկը Կեանքի Հովիտն էր, իսկ միւսը—Մահւան Հովիտը:

Այդ երկու աշխարհը ստեղծել էր ամենաբարձրեալն ու ամենակարողն Բրահման, որը հրամայեց, որ Կեանքի աշխարհում իշխէ բարի Վիշնուն, իսկ Մահւան աշխարհում—Իմաստուն Շիվան:

Եւ նա ասաւ. «Կարգադրեցէք այնպէս, ինչպէս լաւ ու յարմար կը համարէք»:

Եւ ահա Վիշնուի իշխանութեան տակ գտնուող աշխրհում սկսեց եռալ կեանքը: Արեգակը սկսեց ծագել ու մայր մտնել, ցերեկն ու գիշերը սկսեցին յաջորդել միմեանց, ծովային յորձանքները սկսեցին բարձրանալ ու իջնել, երկնքի վրայ երևացին անձրևներով բեղուն ամպեր, երկիրը ծածկւեց անտառներով, սկսեց մարդկանց, գազանների ու թռչունների եռ ու զեռը:

Եւ որպէս զի բոլոր կենդանի արարածները կարողանան բեղմնաւորւել ու բազմանալ, բարի աստուծը ստեղծեց Սէրը, որին հրամայեց, որ միևնոյն ժամանակ լինի նաև Երջանկութիւն:

Այն ժամանակ Բրահման կանչեց Վիշնուին, որ իր երեսը դուրս գայ. ու ասաւ.

—Երկրի վրայ դու չես կարող աւելի կատարեալ բան հնարել, իսկ որովհետեւ երկիրքը ես ստեղծել եմ դեռ աւելի վաղ, դու հիմա հանգստացիր և թո՛ղ, որ այն էակները, որոնց դու մարդ անւանեցիր, առանց ուրիշի օգնութեան, շարունակեն մանել կեանքի թելը:

Վիշնուն լսեց Բրահմայի հրամանը, և մարդիկ այդ ժամանակից սկսեցին իրենք իրենց մասին մտածել: Նրանց բարի մտադրութիւններից խինդ ու բերկրանք էր ծնում, իսկ չար մտքերից—վիշտ, և ահա նրանք դարձանք ուղիղ նկատեցին, որ կեանքը անընդհատ ուրախութիւն է բերում, իսկ այն թելը, որի մասին ասել էր Բրահման, կարծես մանում էին երկու մանող կանայք, որոնցից մէկի շրթունքներին միշտ ժպտիւ էր լինում, իսկ միւսի աչքերում—արցունք:

Այն ժամանակ նրանք գնացին Վիշնուի աթոռի առաջ և սկսեցին զանգատւել.

—«Տէր, ծանր է մեզ համար վշտալի կեանքը!

Եւ նա ասաւ.

—Թո՛ղ ձեզ մխիթարէ Սէրը:

Այդ բանը լսելով՝ նրանք հեռացան հանգիստ սրտով, որովհետեւ Սէր իսկապէս մոռացութեան էր

տալիս մարդկային հոգսերը, որոնք նրա պատճառած բազմաւորութեան հետ համեմատած՝ այնքան չնչին էին թւում, որ չարժէր նրանց որևէ նշանակութիւն տալ:

Բայց Սէրը միևնոյն ժամանակ Կեանքի մեծ մայրն էր, և որքան էլ լայն էր այն աշխարհը, որտեղ թագաւորում էր Վիշնուն, բայց և այնպէս շուտով մարդկային ամբոխի համար այլևս չէին բաւականում ոչ անտառային հատապտուղները, ոչ լեռնային մեղունների մեղրը, ոչ ծառապտուղները: Այն ժամանակ աւելի լրջամիտ մարդիկ սկսեցին դաշտերը մշակել, հաց ցանել ու հունձ անել:

Եւ ահա այդ ձևով երկրի վրայ երևաց Աշխատանքը: Շուտով ամենքը հարկադրւած էին աշխատել, այնպէս որ Աշխատանքը ոչ միայն կեանքի հիմքը կազմեց, այլ համարեա թէ ամբողջովին դարձաւ Կեանք:

Աշխատանքից էլ շուտով ծնւեց Յոգնածութիւնը:

Մարդկային ամբոխները նորից ներկայացան Վիշնուի գահի առաջ.

—Տէր,—աղաղակում էին նրանք բազկատարած,

—Աշխատանքը ուժասպառ արեց մեր մարմինները, Յոգնածութիւնը արմատացաւ մեր ոսկորների մէջ. մենք կուզենայինք հանգստանալ, սակայն կեանքը շարունակ հարկադրում է մեզ աշխատել:

Վիշնուն ասաւ.

—Մեծն Բրահման ինձ հրաման չէ տւել Կեանքը դարգացնել, բայց ինձ թոյլատրւած է մի այնպիսի բան ստեղծել, որ լինի նրա ժամանակաւոր ընդհատումը, ուրեմն և հանգստութիւնը:

Եւ նա ստեղծեց Քունը:

Մարդիկ ուրախութեամբ ընդունեցին այդ նոր պարգևը և շուտով համոզւեցին, որ նա ամենամեծն է այն պարգևներից, որ նրանք ստացել են աստուծոյ ձեռից:

Քանի ժամանակ խաղաղւում էին խոովայոյզ հոգիները, մոռացւում էին հիասթափութիւնները: Քնի ժամանակ կազդուրւում էին յոգնածների ոյժերը: Քունը, բարի մօր նման, սրբում էր վշտի արցունքները, քնածների գլուխները պատում էր մոռացութեան մշուշով, Մարդիկ գովաբանում էին Քունը և ստում:

—Եղի՛ր օրհնեալ, որովհետեւ Դու աւելի լաւ ես՝ քան ինքը Կեանքը:

Միայն մի բանում նրանք կշտամբում էին Քնին, որ նա յաւիտեան չի շարունակւում, որ մարդիկ դարձեալ արթնանում են և արթնացումից յետոյ—չլի նորանոր աշխատանք ու յոգնածութիւն:

Այդ միտքը սկսեց այնպէս խիստ նեղել նրանց, որ նրանք երրորդ անգամ դիմեցին Վիշնուին.

—Տէր,—ասացին նրանք,—դու մեզ տւել ես մեծ ու անասելի բարիք, բայց նա անկատար է: Այնպէս արա՛, որ Քունը յաւիտեան շարունակւի:

Վիշնուն կիտեց իր աստուածային յօնքերը, կարծես բարկացած լինէր նրանց անձրեսութիւնից, և պատախախեց.

—Այդ բանը ես չեմ կարող ձեզ տալ. բայց դուք գնացէ՛ք զետակի անցքի մօտ, և նրա միւս կող-

մում դուք կը գտնէք այն, ինչ որ որոնում էք։
Մարդիկ հնազանդեցին աստուածութեան ձայնին
և մեծ բազմութեամբ դիմեցին դէպի լճակը, կանգ ա-
ռան նրա մօտ և սկսեցին նայել դէպի միւս կողմը։

* * *

Ջրային խաղաղ, պայծառ ու ծաղիկներով նկա-
րագարդաւած տարածութիւնից այն կողմը փուռած էր
Մահաւան հովիտը, կամ Շիվայի աշխարհը։

Այնտեղ արեւակը ոչ ծագում էր, ոչ մայր էր
մտնում, ոչ ցերեկ կար, ոչ էլ գիշեր։ Բայց ամեն բան
թափանցւած էր միապաղաղ մանուշակագոյն լոյսով։

Ո՛չ մի բան ստեւեր չունէր այնտեղ,—մանուշա-
կագոյն լոյսը թափանցում էր ամեն բանի մէջ, այն-
պէս որ կարծես թէ նա համագոյութեան էութիւնն էր
կազմում։

Այդ աշխարհը անապատ չէր. որքան որ մարդու
աչքը կարող էր տեսնել,—ամեն կողմ երևում էին հո-
վիտներ ու բլուրներ՝ ծածկւած ծառերի գեղեցիկ
խմբերով, իսկ ծառերը փաթաթւած էին ոլորուն բոյ-
սերով. բաղնիքի ու վազի դրասանդները կախւած էին
ժայռերից։ Սակայն թէ ժայռերը, թէ ծառերը, թէ
ծառերի բները, թէ խոտերի վայելչագեղ ցողունները
համարեալ թէ թափանցիկ էին, կարծես շինւած լի-
նէին թանձրացած լոյսից։

Բաղնիքի տերևները ցոլում էին առաւօտեան ար-
շալոյսի հազիւ նկատելի վարդագոյն ցոլքերով, և ա-
մեն բան օրօրւած էր Կեանքի հովտում անյայտ մի
ինչ որ խաղաղութեամբ. ամեն բան յստակ էր և
կարծես խորասուզւած լինէր մի ինչ որ լուսաշող
մտախոհութեան մէջ. ամեն ինչ քնած էր ինչ որ օր-
հնեալ ու յաւիտենական քնով։ Պայծառ օդի մէջ ա-
մենափոքր շարժում անգամ չկար, ոչ մի ծաղիկ չէր
շարժւում, ոչ մի տերև չէր դողում։

Մարդիկ, որոնք եկել էին առեւակի ափը աղմու-
կով ու բարձր զրոյցներով, տեսնելով այդ մանուշա-
կագոյն, անշարժ տարածութիւնը՝ սկսեցին շնչաւով
կրկնել։

—Որպիսի խաղաղութիւն, և ինչպէս ամեն բան
նիրհում է այնտեղ!

—Այո, այնտեղ հանգստութիւն ու յաւիտենական
քուն է տիրում!...

Եւ ահա ոմանք, աւելի յոգնածներից, ասացին
մի քիչ յետոյ։

—Գնանք այնտեղ որոնելու յաւիտենական
քունը։

Եւ նրանք մտան ջուրը, որը իր ծիածանագոյն
ցոլքերով տեղի տւեց նրանց առաջ՝ կարծես դիւրա-
ցնելու համար նրանց անցքը գետակով։ Ափի մօտ
մնացածները՝ համակւած անսպասելի անձկութեամբ,
սկսեցին նրանց յետ կանչել. բայց նրանցից ոչ-ոք
յետ չնայեց,—ամենքը շարունակում էին գնալ կայ-
տառ կերպով. երևում էր, որ սքանչելի աշխարհի
հմայքը աւելի ու աւելի էր գրաւում նրանց։

Կեանքի ափից նայող ամբոխը նկատեց, որ հե-
ռացողների մարմինները, որոշ տարածութիւն անցնե-
լուց յետոյ, սկսում էին լոյս տալ, դառնում էին թա-
փանցիկ և աւելի ու աւելի թեթեւ ու շողարձակ, կար-
ծես նրանք ձուլւում էին ամեն բան թափանցող լոյսի
հետ, որը լցնում էր Մահաւան հովիտը։

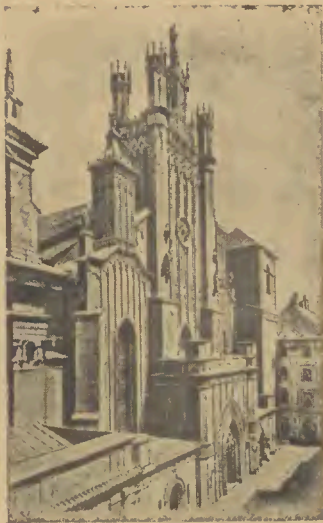
Իսկ երբ անցան լճակի միւս կողմը, նրանք
պառկեցին հանգստանալու ծաղիկների և ծառերի մէջ
կամ ժայռերի ստորոտներում։ Նրանց աչքերը փակ-
ւած էին, իսկ դէմքերը ոչ միայն անասելի հանգըս-
տութեան, այլև այնպիսի երջանկութեան կնիք էին

կրում, որը Կեանքի հովտում չէր տալիս նոյն իսկ
Սէրը։

Տեսնելով այդ՝ Կեանքի հովտում մնացածները
ասում էին միմեանց.

—Շիվայի աշխարհը աւելի լաւ ու աւելի քաղցր
է՝ քան մերը...

* * *

Վարդապ. Բ. Յովհաննէս
եկեղեցին

Եւ աւելի ու աւելի մեծ
խմբերով նրանք անց-
նում էին միւս կողմը։
Կարծես հանդիսաւոր թա-
փօրներ լինէին,—անց-
նում էին ծերունիների և
առնական հասակի մարդ-
կանց, այրերի ու կա-
նանց, փոքրիկ երեխանե-
րի ձեռքերից բռնած մայ-
րերի և երիտասարդների
ու կոյսերի շարքերը, ա-
պա հազարաւոր ու մի-
լիօնաւոր մարդիկ հաւաք-
ւեցին խաղաղ անցքի
մօտ, այնպէս որ Կեանքի
հովիտը համարեալ ան-
մարդաբնակ դարձաւ։ Այն
ժամանակ Վիշնուն,
որի պարտականութիւնն

էր Կեանքը պահպանել, ապշեց իր լքակու-
թեան ժամանակ տւած խորհրդի հետեւանքներից և
չիմանալով, թէ ինչ նախաձեռնէ, դիմեց դէպի ամենա-
կարողն Բրահման։

—Արարիչ,—ասաւ նա,—փրկի՛ր Կեանքը։ Մահ-
ւան աշխարհը դու այնպէս պայծառ, այնպէս գեղե-
ցիկ ու երջանիկ ես դարձրել, որ ամենքը թող-
նում են իմ թագաւորութիւնը։

—Մի՞թէ ոչ-ոք չի՞ մնացել քեզ մօտ,—հարցրեց
Բրահմանը։

—Տէր իմ մնացել են միայն մի երիտասարդ և
մի օրիորդ, նրանք անչափ սիրում են միմեանց և
այդ պատճառով հրաժարել են յաւիտենական հան-
գստութիւնից, որպէսզի չփակեն իրենց աչքերը և
նայեն միմեանց վրայ։

—Ուրեմն ի՞նչ ես ցանկանում դու։

—Մահաւան աշխարհը դարձրեալ աւելի նւազ գեղե-
ցիկ ու երջանիկ, հակառակ դէպքում այդ երկուսն էլ
կը հեռանան նրանց յետևից, երբ նրանց սիրոյ գա-
րունը անցնէ։

Բրահման մտածմունքի մէջ ընկաւ մի բոլոր,
ապա ասաւ.

—Ո՛չ, Մահաւան աշխարհից ես չեմ խլիլ գեղեց-
կութիւնն ու երջանկութիւնը, սակայն Կեանքը փըր-
կելու համար ես ուրիշ հնար կը գործադրեմ։ Այսու-
հետեւ մարդիկ պիտի անցնեն այն կողմը, սակայն
ուրախութիւնով չը պիտի անցնեն այլևս։

Եւ, ասելով այդ, նա հաստ ու անթափանցելի
վարագոյր գործեց խաւարից, ապա ստեղծեց երկու
սոսկալի էակներ, որոնցից մէկը անւանւում էր.
Վիշնու, իսկ միւսը—Յուզմունք, և հրամայեց նրանց,
որ այդ վարագոյրը կախեն երկու աշխարհների անցքի
մօտ։

Եւ այդ ժամանակից Կեանքի հովտում նորից
սկսեց եռ ու զեռը, որովհետեւ թէև Մահաւան աշխարհը
առաջւայ պէս մնաց պայծառ, խաղաղ ու երջանիկ,
բայց մարդիկ վախենում էին այն կողմն անցնելու։

Ջ. Տ.-Գր.

Ս Ա Թ Ե Ն Ի Կ

Ա Գ Ա Մ Ե Ա Ն

Սաթենիկ Աղամեանը ծնւել է 1895 սեպտ. 17-ին Թիֆլիս

Սկզբնական կրթութիւնը ստացել է տանը Դրիստափոր Միքայէլեանի ղեկավարութեամբ։ Ապա մշտնութեամբ Նինայի դպրոցի 5-րդ դասարան։ Այս դպրոցի եօթնամեայ դասընթացը աւարտելուց յետոյ, փոխուեալ է Թիֆլիսի իգական առաջին գիմնազիոնը (8-դ և 9-դ դաս.), և աւարտում է արծաթէ մեդալով։ Սկզբում Աղամեան ներշնչուեալ է իրեն մանկավարժական դործին՝ նախ Թիֆլիսում և ապա Բաթումում։

Այս վերջին քաղաքի հետ կապւած են հանգուցեալի բնական գործունէութեան առաջին քայլերը։ Նա մասնակցում է թատերասէրների մի շարք ներկայացումներին և շուտով կարողանում է իր վրայ դարձնել հասարակութեան ուշադրութիւնը։ Աջողութիւնը այնքան խոշոր է լինում, որ հետեւեալ իսկ տարին, տ. Աղամեանին հրաւիրում են Բագու մասնակցելու, արդէն իրեն դերասանութիւն, դերասանական խմբի ներկայացումներին (1900 թ.)։

Սակայն այդ չէ բաւարարում տ. Աղամեանին, և նա հետեւեալ, 1901 թւականին գնում է Պետերբուրգ, ուր թատրոնական արուեստի դասեր է վերցնում յայտնի թատերական գործիչ՝ Պիսարևի մօտ, ապա՝ վերջինիս մահից յետոյ՝ մտնում է Զիտաուի զբոսայտի կուրսերը, ուր և աւարտում է 1903 թւականին։ Աւարտելուց յետոյ, Աղամեանը անմիջապէս հրաւիրւում է ռուսական մի խմբից, սակայն գերադասելով մայրենի բեմը, նա հրաժարւում է այդ առաջարկից և նորից վերադառնում Բագու, ուր գործում է մի ամբողջ տարի։ Սակայն առաջին իսկ քայլերից, ինչպէս այդ յաճախ լինում է հայ բեմի վրայ, նա ընկնում է այնպիսի պայմանների մէջ, որ, ցաւելով, ստիպւած է լինում մի առժամանակ հեռանալ մայրենի բեմից և մտնել ռուսաց խումբ։

Բայց դա երկար չէ տևում։ Մայրենի բեմը իր բոլոր թերութիւններով ու դժարութիւններով հանդերձ, այնուամենայնիւ կրկին ձգում է Աղամեանին ղէպ իրեն, և 1905 թւականին նա վերջնականապէս ներկայութեամբ է հայ բեմին և ծառայում նրան մինչև վերջին օրերը։ Այս 10 տարւայ ընթացքում տ. Աղա-

մեանը լինում է մեր բեմի առաջնակարգ ոյժերից մէկը։ Դժուար է մի առ մի թել բոլոր նրա խաղացած դերերը։ Կը մատնանշենք միայն մի քանիսը, որոնց մէջ առանձնապէս աչքի էր ընկնում հանգուցեալը իր խելացի և նուրբ խաղում։ Դոքա են՝ Մառիկա—«Յովնանեան ճրագներին» մէջ, Ռաուտենդելայն «Ջրասոյգ զանգի» մէջ, Ռօզի—«Թիթոնիկների կոնյու», Բէատրիչէ—«Պաղովայնի դրսուհի», Սօնա—«Յաւիտենական հէքեալ», Զուլիէտտ—«Ռումէօ եւ Զուլիէտտ», Դրէտիսին—«Փառուստ» և վերջապէս Սեդա—«Հին Աստուածների» և Սօնա «Չար ոգիի» մէջ։

Վերջին 1914—1915 թւականի սեզօնի հանգուցեալ արտիստուհին անց է կացրել Բագուում, ուր՝ սեզօնը չը վերջացած՝ հիւանդանում է և չափազանց ծանր և երկարատեւ հիւանդութիւնից յետոյ, վախճանւում է յունիսի 17-ին։

Տիկ. Սաթենիկ Աղամեան

Ծն. 17 սեպտ. 1895 Թիֆլիս

Վ. 17 յունիսի 1915 Բագու

Սաթենիկ Աղամեանը մեր բեմի վրայ այն սակաւաթիւներից էր, որ ձգտում էին հիմնովին բարեփոխել մեր թատրոնական գործը։ Նա չէր կարող հաշուել մայրենի բեմի տարտամ և ծանծաղ կացութեան ճետ, սակայն և շատ լաւ գիտակցում էր այն ճշմարտութիւնը, որ նոր թատրոն ստեղծելու համար հարկաւոր են և նոր մարդիկ, որ նոր գործը միանգամայն անկախ պիտի լինի հնից։ Իր բնական գործունէութեան ընթացքում հանգուցեալը մի քանի անգամ փորձեր էր կատարել այդ ուղղութեամբ (այսպէս, օրինակ, 1907 թւականին նա մի խումբ է կազմում երիտասարդ ոյժերից և գործ սկսում Վարչամեանի Հաւաքարի թատրոնում, սակայն թատրոնը այրւում է և խումբը ստիպւած է լինում ցրւել)։ Սակայն միշտ էլ այդ քայլերը հանդիպում էին, լաւագոյն ղէպքում, սառն անտարբերութեան։ Բայց Աղամեանը չէր վրհատւում. մինչև վերջին րօպէն նա հաւատում էր, որ հեռու չէ այն օրը, երբ նա կը տեսնի իր փայփայած նոր թատրոնի գաղափարը՝ իրականացած։

Յանձին Աղամեանի գերեզման իջաւ Կուլտուրական մի ոյժ, որ այնքան հազաւգիւտ է հայ բեմի վրայ։ Յարգանք արւեստի տաղանդաւոր յիշատակին։

Լ Ե Ն Ա Կ Ա Ն Ե Ր Ա Ժ Շ Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Լեհական երաժշտութեան մասին խօսում, նրանով հետաքրքրւում էին արդէն Շօպէնի ժամանակներից, որի հռչակը դեռ կենդանութեան օրով տարածւել էր նրա հայրենիքի սահմաններից դուրս: Հազիւ թէ կարելի է կասկածել այն մասին, որ այդ հռչակին քիչ չը նպաստեցին Պարիզի սալօնները, որոնց այդ ժամանակ, այսինքն XIX դարի սկզբից մինչև նրա կէսը, հետևում և նրանցով հետաքրքրւում էր ամբողջ աշխարհը:

Լեհական երաժշտութեան մասին եղած հասկացողութիւնը անբաժան կապւած է Շօպէնի անւան հետ, որի փայլուն տաղանդը այնպէս պայծառ է երևում լեհական երաժշտական կեանքի ֆօնի վրայ, որ բոլորովին նսեմացնում է այն ամենը, ինչ որ եղել է նրանից առաջ և յետոյ:

Լեհական երաժշտութեան պատմութիւնը ես բաժանում եմ երեք շրջանի:

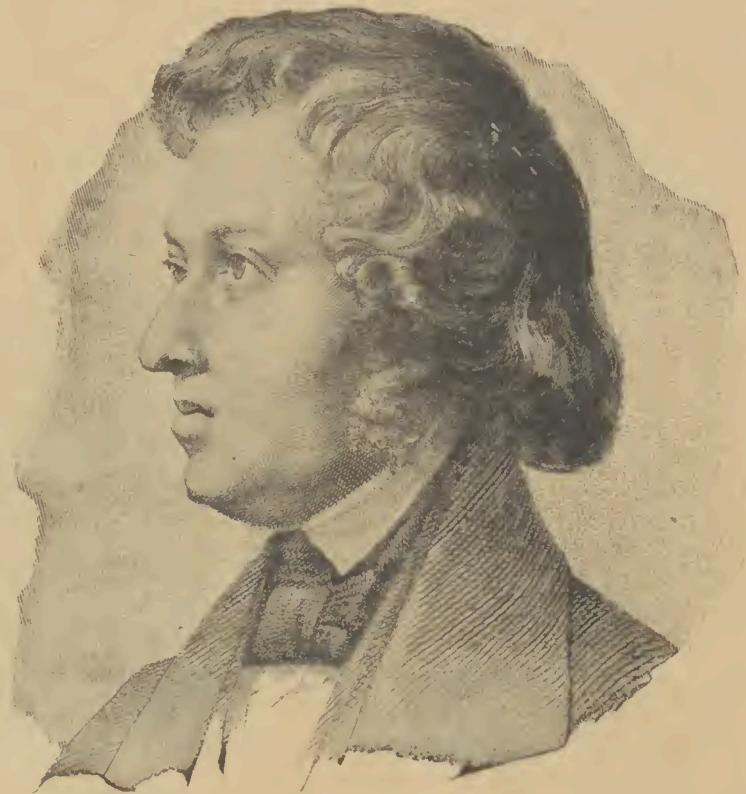
1. Լեհական մուզիկան նախ քան Շօպէնը.
2. Շօպէնի ժամանակաշրջանը.
3. Ժամանակակից լեհական երաժշտութիւնը:

Միջնադարեան լեհական երաժշտութեան յուշարձաններից մեկ հասել է «Տիրամ օր երգը», որը երգւում էր արդէն II-րդ դարում: Տ. Ալիսա Jimon-ը իր «Լեհական երաժշտական ազդեցութիւնը գերմանականի վրայ» ընթերցողի մէջ ապացուցել է, որ լեհական երաժշտութեան տարրերը գերմանականի մէջ պատահում են արդէն XV դարում: Շատ պարզ է, որ Լեհաստանն ու Գերմանիան, ինչպէս երկու հարևան երկիրներ, փոխադարձաբար ներգործել են միմեանց վրայ: Ժողովրդական երգիչները, ինչպէս և նւագածուները, անցնելով սահմանը, մտնում էին միւս երկրի խորքը, գերմանական ուսանողները այցելում էին լեհական համալսարանները և, ընդհակառակը, լեհական երիտասարդութիւնը այցելում էր գերմանական համալսարանները: Լեհական երգերն ու պարերը, գտնւում են ոչ միայն գերմանական նամակների հին ժողովածուների մէջ. այլ նոյն իսկ Պարիզի կոնսերւատորիայի գրադարանում գտնւեց XVI դարի Ֆրանսիական երաժշտագէտ Gallot d'Angers-ի մի հեղինակութիւնը—«Լեհական ըսկէտ» վերնագրով, որը մուզիկայի նման մի պարերգ է:

Ալէքս. Պօլինսկին, հեղինակը առաջին «Լեհական երաժշտութեան պատմութեան», որը լոյս տե-

սաւ 1908 թ. ասում է, որ լեհական երաժշտութիւնը, զարգանալով բոլորովին օրգանապէս, միևնոյն ժամանակ առաջ էր գնում դանդաղ, քան թէ ուրիշ երկրներում:

Լեհական երաժշտութեան ծաղկման ժամանակաշրջանը, նրա «կլասիքական» կամ ոսկէ դարը համար-

Ֆրիդրիխ Շօպէն

ւում է XVI դարը: Այդ ժամանակի երաժշտութիւնը գտնւում էր ոչ միայն գերմանական բողոքական երաժշտութեան ազդեցութեան տակ, այլ և ֆրանսիականի, հոլանդականի և իտալականի:

Դա բացատրւում է հետևեալ կերպով. նախ լեհ թագաւորների երաժշտախմբերում մասնակցում էին լեհացիների հետ միասին և չեխեր, իտալացիք, հոլանդացիք. երկրորդ՝ Սիգիզմունդ I թագաւորի (1506—1548) կառավարութեան ժամանակ հիմնւել էր Կրակովում սբ. Մարիամի մայր եկեղեցում այսպէս կոչւած «բոմանիստների երաժշտախումբ», որը կատարում էր ազգայինների հետ հաւասարապէս և օտարազգի երաժշտագէտների արտադրութիւնները, որոնց

մէջ յիշուում էին «Պալեստրինի, Օրլանդո-գի-Լասսոի, Ֆինկի, և ուրիշների անունները:

Այդ ժամանակի լեհական ազգային երաժշտագէտներից առանձնապէս հռչակեց Վազլաւ Շամատուլը (Wacław Jzamotoł), որին վերագրում են մի ամբողջ շարք հոգևոր երգերի հեղինակութիւն (պատարագի, փոքրիկ խմբական և այլ հոգևոր երգերի): Չէ կարելի չը յիշատակել և Յովհան Լիւբլինայուն (Johannes de Lublin) այն հիմնալի թէօրետիկ-մենզուրալիստին:

Այն ժամանակ, երբ Շամատուլը հռչակում էր իր խոշոր արտադրութիւններով, Նիկոլայ Գոմոտկան (Nikolai Gomotka) յայտնի էր դառնում մանր հոգևոր հեղինակութիւններով, մանաւանդ սաղմոսներով. նրա արտադրութիւնները խիստ կարևոր նշանակութիւն ունեն այն կողմից, որ նրանց մէջ առաջին անգամ արտայայտուում են լեհական երաժշտութեան ազգային տարրերը:

Տասնեօթերորդ դարը համարում է անկման շրջան. այդ ժամանակի ամենից աւելի աչքի ընկնող երաժշտագէտ Շարժինսկին (Jazarynski) գործ է դնում այնպիսի եղանակներ, որոնք սկսեցին գործադրել Գերմանիայում միայն մի դար յետոյ:

Տասնևութերորդ դարում թագաւոր Սիգիզմունդ Պօնեատովսկու կառավարութիւնը հռչակեց մի նշանաւոր դէպքով. 1765 թւին Վարշաւում հիմնեց Ազգային թատրոն. միևնոյն ժամանակին էլ վերաբերում է Կամիենսկու (Kamieniski) առաջին լեհական օպերայի ներկայացումը 1778 թւին, որն անցաւ մեծ յաջողութեամբ:

Այն ժամանակի երաժշտական գործիքներից մեկ յայտնի են եկեղեցական երգահոնները, յատկապէս Լեհաստանում պատրաստող ջութակները, պարկապողովը, փանդիւրը և այն ժամանակ Ներոպայում ընդունւած պղնձեայ, ինչպէս և փայտէ գործիքների մեծ մասը:

Այս նախաշոյթների ժամանակաշրջանը չէր կարող անցնել աննկատելի, նա նախապատրաստեց «Շօպէնի շրջանը»:

Շօպէնը ծնւել է Վարշաւի մօտ, Ժելազովա Վօլեա գիւղում. նրա ծննդեան տարին վիճելի է. մի աղբիւրի համաձայն նա գալիս է 1809 թ. իսկ ըստ միւսների 1810 թ.: Շօպէնի հայրը Ֆրանսիացի դադթական էր, իսկ մայրը—լեհական ծագումից:

Շօպէնն իր մանկութիւնն ու պատանեկութիւնը գլխաւորապէս անց է կացրել Վարշաւում: 1818 թւին նա առաջին անգամ բնմ դուրս եկաւ բարեգործական համերգում. որ անցաւ խիստ յաջող և այն ժամանակից էլ Շօպէնը դարձաւ Վարշաւի արիստոկրատիայի սիրելին, որին միշտ հրաւիրում էին սալօնները:

1839 թւին Շօպէնը բնմ դուրս եկաւ Վիէննայում. նա նւագեց իր փոխադրութիւնները օրկէստրի, դաշնամուրի և Ronelo-ի համար: Երիտասարդ արտիստի յաջողութիւնն այնքան մեծ էր և հասարակութիւնն այնպէս խիստ էր ծափահարում, որ Շ. չէր կարողանում լսել օրկէստրի ձայնը:

1831 թւին Շօպէնը գնում է Պարիզ: Նա գտնւում էր գերազանց արամադրութեան մէջ և յոյս ունէր Պարիզում գտնել փառք և բաղաւորութիւն: Սկզբում երիտասարդ արտիստի համար դժւար էր կարգաւորել և գտնել իր ուղին Պարիզի այն ժամանակի մրրկայոյզ կեանքում:

Մի խիստ բաղաւոր դիպում օգնեց Շօպէնին դուրս գալու այդ դրութիւնից. իր համար անսպասելի

կերպով նա փողոցում պատահեց իշխ. Բաժիվիլին, որը տարաւ նրան իր հետ բարոնուհի Ռոտշիլդի սալօնը: Այդ երեկոյ Շօպէնը այնպիսի խիստ տպաւորութիւն թողեց ունկնդիրների վրայ, որ այդ մոմենտից ամբողջ Պարիզը սկսեց խօսել նրա տաղանդի մասին:

Մի տարուց յետոյ նա գրում է իր բարեկամ Ջիւանովսկուն.

«Ես ընկել եմ բարձրագոյն շրջանները. շարունակ լինում եմ դեսպանների և իշխանների հասարակութեան մէջ. ես նոյնիսկ չը դիտեմ, թէ ինչ հրաշքով պատահեց այս բանը, քանի որ ես ինքս չեմ ձգտել դրան...»

Յետոյ նա գրում է.

«Այստեղի արտիստների շրջանում ես վայելում եմ յարգանք և բարեկամութիւն, թէև մի տարուց աւելի չէ, որ ես ներանց մէջ եմ»:

Սալօններից մէկում նա հանդիպեց կին գրող Ժորժ-Ջանդին, որին վիճակաւ էր խոշոր դեր խաղալ այդ նշանաւոր արտիստի կեանքում: Այդ խնօք, բանաստեղծական, տաղանդաւոր ու եռանդուն կինը բոլորովին շլացրեց վառ երևակայող, ձայների աշխարհում ապրող Շօպէնին:

Պարիզի, այդ համաշխարհային մայրաքաղաքի, մրրկայոյզ կեանքը խանգարեց Շօպէնի առողջութիւնը, նա ստացաւ թոքերի հիւանդութիւն և, տանջւելով այդ սարսափելի ախտով, մեռաւ 1849 թ. հոկտեմբերի 17-ին: Իր ցանկութեան համաձայն Շօպէնը թաղեց Պարիզում, իսկ սիրտը կտակեց թաղել Վարշաւում:

Ինչպէս դաշնակահար Շօպէնին համեմատում են Լիստի և Բուրինշտէյնի հետ. միակ պակասը նրա ֆիզիքական ուժի թուլութիւնն էր:

Շօպէնի աշակերտ Mikeli-ն ասում է «Նրա մատերի տեխնիկան վերին աստիճանի զարգացած էր: Նրա համաչափ զարկը, ինչպէս գամմայում, այնպէս և գեղգեղանքում, ուղղակի սքանչելի էր, առասպելական: Նրա եղանակը այնպէս քաղցրաձայն էր, որ ներան կը նախանձէին ինչպէս ջութակը, նոյնպէս և փայտեայ գործիքները:

Շօպէնի կենսագիր Կարասովսկին պատմում է.

«Ե-ն ունէր թեթև, թաւանման, մեղմ զարկ, նրա մատերից թափուում էին ամենաքնքոյշ, վսեմ ձայներ: Նրա ժամանակակիցներից ոչ մէկը չունէր նրա երաժշտական ճաշակը և յաճախ նրա գեղգեղանքը նմանեցնում էին բրաբանդեան ժանեսակների ամենանուրբ գործւածքին»:

Շումանը, որ լսել էր Շօպէնի նւագած As-dur է-տրիտը օր 25 առաջին տետրակ, իր երաժշտութիւն և երաժշտագէտների գրքում գրում է.

«Երևակայեցէք մի եօլեալ տաւիդ, որը ունի բոլոր ելեկշնները և դրանք արտիստի ձեռքով այնպէս են խառնւած, որ միշտ ներքին հիմնական ձայնը և վերին փափուկ սրահնչիւնը պարզ լսւում էին. ահա սա է մօտաւորապէս նրա նւագի պատկերը: Եւ զարմանալի չէ, որ մեկ հէնց այդ բաներն են դուր գալիս, որոնք մենք լսում ենք նրա կատարման մէջ. սակայն կասեմք նրա էտիւդի մասին, որ դա աւելի բանաստեղծութիւն է, քան թէ էտիւդ: Սխալում են նրանք, ովքեր մտածում են, թէ նա ամեն մի փոքրիկ հնչիւնը նւագում էր պարզ. դա աւելի շուտ նրա Ai-eloe տաղանդումն էր, որի ներդաշնակութեան միջից երբեմն լսւում էր լայն, հրաշալի մեղեդին և միայն մէջ տեղում մի անգամ լսւում էր գլխաւոր ձայնի հետ միասին տենորային հնչիւնը»:

Իր հեղինակութիւններին մէջ Շօպէնը գործ էր

դնում այսպէս կոչւած tempo rubato: ամեն մի բացատրող դա հասկանում է իր տեսակ. բերենք մի քանի հետաքրքիր կարծիքներ.

Կարասովսկից.

«Նրա նւագի բնորոշ գծերից մէկն էր tempo rubato-ն: Նա տանում էր բասը հանդարտ, համաչափ. այն ժամանակ, երբ աջ ձեռքը շարժւում էր բոլորովին ազատ տակտով, երբեմն յենւելով ձախին, երբեմն յետեւելով իր սեփական ուղղութեան»:

LisBt.

«Շօպէնն առաջինն էր, որը մտքեց իր կոմպոզիցիաների մէջ այդ ձևը, որը տալիս էր նրա նւագին մի առանձին ինքնուրոյնութիւն. մենք ասում ենք tempo rubato-ի մասին, որը անցնում էր անհամաչափ տակտը. պլաստիք և միևնույն ժամանակ բերիկ, թուլացած, ինչպէս ճրագի օրորւող բոցը օդի շարժման ժամանակ»:

Բերլիօզը բացատրում է tempo rubato-ի հնարումը նրանով, որ Շօպէնի համար նեղ էին տակտաւոր զարկերի շրջանակները:

Բուբինշտէյնը ապացուցանում էր, tempo rubato-ն ամենևին չէր ցոյց տալիս տակտի անհամաչափութիւնը և որ ինքը Շ-ն միայն այն դէպքերում չէր պահում տակտը, երբ խիստ յուզւած էր լինում:

Անցնենք նրա ստեղծագործական տաղանդին:

Բուբինշտէյնը անւանում է Շօպէնին դաշնամուրի «երգիչ» և «աշուղ»։ իր ստեղծագործութեամբ Շօպէնն բոմանտիզմի ներկայացուցիչ է։ Նա տաղանդաւոր կերպով մի անբաժան միութեան ձուլեց ընդամանակում ամենանուրբ բանաստեղծութիւնը և ժողովրդական միամիտ ստեղծագործութիւնը, որին նա տւել է մի, իմքնատիպ քնքշութիւն։ Շ-ն իր հեղինակութիւնների համար օգտւել է ինչպէս միջնադարեան հաշտութեամբ, նոյնպէս և արեւելեան եղանակներով։ Նրա իդէալի բնորոշ գծերը ներկայացնում են դաշնական հարութեան ոճի գեղեցկութիւնը, սլաւոնական վիշտի ու տեմպերամենտը, ներդաշնակութիւն, վարպետ ձևեր։

Վերջացնելով Շօպէնի ժամանակամիջոցը, անցնենք III-րդ շրջանին, նոր լեհական շօլային։

Շօպէնի ազդեցութիւնը ժամանակակից սերնդի վրայ ի հարկէ մեծ է, որը սակայն նկատելի եղաւ համեմատաբար ոչ վաղ ժամանակները և միայն աստիճանաբար լեհական ազգայինը սկսեց զբաւել իր տեղը, արտաբերելով գերմանական կլասիցիզմը։

Յետշօպէնեան շրջանի երաժշտագէտները իրանց երաժշտական ուղղութեամբ բաժանւում են երկու խմբերի. առաջին «անցողակի» խմբին պատկանում են Մօնիւշօն, Վենիսեաւսկին, Ժելենսկին, Նոսկովսկին, Պատերևսկին, Սոօյովսկին. երկրորդ, իսկապէս «երիտասարդ-լեհական» շօլային. այսինքն ժամանակակից խմբին վերաբերում են Միչիսլաւ Կարլովիչը, Բրիգորի Ֆիտելբերգը, Լիւդօմիր Բուժիցկին, Կարլ Բրամսովսկին, Ֆրանց Բրժեզինսկին, Ելենա Լօպուսկան և ուրիշները։

Կանգ առնենք այդ տաղանդաւոր կաճառի ամենից աւելի նշանաւորների վրայ։

Ստանիսլաւ Մօնիւշօն, այդ լեհական Գլինկան, հիմն դրեց ազգային օպերայի։ Նրա 13 օպերաներից ամենամեծ ժողովրդականութիւն վայելում են Գալլէան և Կոմսուհին։

Վլադիսլաւ Ժելենսկին սկիզբ դրեց սիմֆօնիա-

կան երաժշտութեան։ Նրա նախերգանքը վայելում է մեծ ժողովրդականութիւն։

Իգնատիյ Պատերևսկին, որի հռչակը աւելի վերաբերում է հմուտ դաշնակահարութեան, քան թէ կոմպոզիտորին և որի հեղինակութիւնները աչքի են ընկնում փայլով. նա հեղինակ է մի շարք ինչպէս մանր դաշնամուրային շքեղութեամբ և տեմպերամենտով երկերի, նոյնպէս և համերգի, սիմֆօնիայի և Մանրու օպերայի։

Ժամանակակից լեհական երաժշտական գրականութեան մէջ գերակշռում են գլխաւորապէս ձայնաւոր և դաշնամուրային երկերը. իսկ օրկեստրային հեղինակութիւններ համարւում են ոչ աւելի քան 50 հատ։ Դրա պատճառն այն է, որ մինչև 1900 թիւը Վարշաւում բացակայում էր մշտական օրկեստրը. իսկ այդ թւին հիմնեց «Վարշաւի ֆիլարմոնիական օրկեստրը»։ Այդ ժամանակից լեհական սիմֆօնիական երաժշտութիւնը մի տեսակ կեանք է առնում, ստանալով գոյութեան իրաւունք, նա հարստանում է մի շարք տաղանդաւոր երկերով։

Երիտասարդ երաժշտագէտ Լիւդօմիր Բուժիցկին ծն. 1883 թ. կարողացել է հռչակ ստանալ իր հայրենիքի սահմաններից դուրս։ Դր Ադոլֆ Նիքենսկին նրա մասին հետեւեալ կարծիքն է յայտնում.

«Լիւդօմիր Բուժիցկին ամենից աւելի բազմակողմանի տաղանդներից մէկն է. ամենից աւելի բանաստեղծական է նա և օժտւած սալօնականութեամբ դէպի ֆանտաստիքը... Երիտասարդ լեհական երաժշտագէտների մէջ Բուժիցկին ամենից աւելի նշանաւոր օպերային կոմպոզիտորն է. նրա Բոլիսլաւ համար-ձակը մի էպոս է լեհական երաժշտութեան մէջ»...

Սիմֆօնիական երկերի համար նա նիւթ վերցնում է ժողովրդական աւանդութիւններից օր. Պան Տվերդովսկին, Ստանիշկի, Ալիսկի, Մօնա Լիզա. Նիքենսկին նկատում է, որ՝

«Նրա տաղանդի ամենաբնորոշ գիծն է դրամատիզմը, մեծ տեմպերամենտը»...

Մեչիսլաւ Կարլովիչը առաջինը գործ դրեց սիմֆօնիական պօէմի ձևը. նրանք են Վերադարձ յորձանքները, սերենադը, և ամենալաւ երեք հին երգերը՝ Յալիտենական վշտի երգը, Յալիտենական սիրոյ երգը և Երգը Ամենակալի մասին։

Եւ վերջապէս ամենանշանաւորը երիտասարդ լեհացի երաժշտագէտներից Կարլ Շիմանովսկին է. որը ստեղծագործողն է երգի և համարւում է լաւագոյն դաշնակային կոմպոզիտոր։ Նրա հեղինակութիւնները ինքնատիպ են, բոլորովին ժամանակակից, լուրջ անհատական և զարգարւած լեհական տարրով։ Նրա նախերգանքները, էտիւդները, ոճերը օր 10 իրանց ձևով գտնւում են Շօպէնի ազդեցութեան տակ. իսկ պարունակութեամբ աւելի խոր և ուժեղ են։ Նա գրւում է ինչպէս սիմֆօնիական, նոյնպէս և սալօնային երաժշտութիւն։

Եթէ այս բոլոր ասածներին աւելացնենք, որ Լեհաստանում հրատարակւում են մի քանի երաժ. լրագրեր, և մի շարք «գիտնական-երաժշտագէտներ» հետազոտում են լեհական անցեալ ու ներկայ երաժշտութիւնը, ինչպէս Դր Բէյսս, Դր. Նիքենսկի, որ նրանց կատարողներն են Իօզեֆ Հոֆման, Սլիվինսկի, Ֆրիդման, Վանդա Լանդովսկա, նշանաւոր երգչուհի Մարչելա Զեմբերիս, ապա մենք զժայգրած կը լինենք լեհական երաժշտութեան ընդհանուր պատկերը։

Ովսաննա Տէր-Գրիգորեան

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՊՐՈՖԵՍՈՐ ԲՐՈՋՈՒ

ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐԸ

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԱԼՈՆԻՆ

Կից, վերսկսել է ուսումը: Նորերի ընդունելութիւնը շա-
րունակում է: Հարկւրաւոր աշակերտ-աշակերտութիւնները,
որոնցից շատ-շատերը այժմ մի մի աստղ են նկատում
մեր երկրից էլ դուրս բեմերի վրայ, կենդանի ապացոյց
են պրոֆեսոր Բրոջու դասաւանդութեան, բարեխիղճ
զբաղման և այն մեծ հմտութեան, որ աներկբայ տարի-
ներից ի վեր նա վաստակել է իր շրջանում: Չայնքի
մշակումը, յղկելը, բեմական արեստի մէջ պահանջող
միմիկը, շարժւածքը կրթում է նշանաւոր արտիստը ար-
եստի ամենանուրբ պահանջի համեմատ, ոչնչացնելով
սկսնակի մէջ շարժումն ու նմանողութիւնը, տալով իւրա-
քանչիւրին իր ձայնի ինքուրոյնութիւնը՝ համաձայն ա-
շակերտի դրական ունեցած ձայների:

ԵՐԱՊԵՏԱԲԹԻ ԵՒ ՀԻՆԳԵՏԱԲԹԻ ՕՐԵՐԸ

Պրոֆեսոր Բրոջու աւանդում է երգեցողութիւն
Կայսերական Թիֆ. Երաժշտական Ուսումնարանում,
միւս օրերը իր յատուկ Երաժշտական Կուրսերում,
Գրական-Գեղագիտական Մայրոնի կից:

(1—5)

ՀՐԱՏԱՊ ՍՓՈՓԱՆՔ ՄԱՅՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՆԵՐԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԱԼՈՆԸ

Կիրակի, օգոստ. 9-ից, Միքայէլեան պրոսպեկտի վրայ, № 197,
հանգուցեալ Հմայակ Նազարեանի ժառանգների այգում, Մուշ-
տայիդի դիմաց, բացել է

1000 հայ փախսականների համար
ցեքեկայ տպաստրան

առաւօտեան ժամ 6-ից մինչև երեկոյեան ժամը 7-ը:

Այդ 1000 հոգուն մատակարարում են առաւօտ և երեկոյ չա-
հացով, կէսօրին ճաշ: Ամբողջ օրը ստեղծաբար ընդալ ձակ այ-
գին այդ 1000 հոգու տրամադրութեան տակ, որոնց տրուած է
մուտքի անւանական տոմսակ՝ կտրոններով. իւրաքանչիւր օր ա-
ռաւօտ և երեկոյ չայ ու կէսօրին ճաշ ստանալու և այգին մըտ-
նելու համար: Ապաստարանը կը ֆնայ բաց այնքան շարաք, որ-
քան հայ գիտակցութիւնն ու պարտաճանութիւնը կարող կը լի-
նեն պահպանել սրա գոյութիւնը: Սկզբնական ծախսերի համար
«Աղբիւր» և «Տարազ» խմբագրութիւնը նւիրաբերել է 2000
ՕՐԻՆԱԿ վառպուրականի Արծիւ Խրիմեան (Հայոց Հայրիկը Օշա-
կանում, ֆոտո-գրավիւր հատը 1 ռ. 50 կ.) և Անվեհեք Երկաթե
Պատիարի (Վեհափառ Իզմիրեանը Սանահնում 18 գոյնով խո-
մօ, գինը 3 ռ.) ընտիր պատկերները, գումար 4500 ռուբ.: Այս
պատկերները գնողների անւանացուցակը կը տպագրւի կատար-
ւած ելեմուտքի ընդհանուր հաշի հետ առանձին պատկերազարդ
հրատապ հրատարակութեան մէջ, որ կը վաճառւի դարձեալ
Մայր Հայաստանի փախսականների օգտին: Յարգանք հրա-
ւիրում են հայութեան բոլոր խաւերը զարդարելով իրանց բնա-
կարանները Մայր Հայաստանի ազատութեան համար մարտիկ
վեհափառ ռազմիրանների այս պատկերներով՝ հնարաւորութիւն
տալ ամբողջ մեր եղբայրակիցների վրչալ: Պատկերները վա-
ճառում են «Մշակի», «Հորիզոնի», «Աղբիւր-Տարազի» խմբա-
գրութիւններում. դրսի քաղաքներից երկու պատկերների գինը
ճանապարհածախսով 5 ռ.: Վերադիր և ապառիկ պատուէր չէ
ընդունում: Դիմել՝ Թիֆլիս, Бюро Печати Голов, пр. 41.

Дозволено воен. цензурой 1915 г. Тифлис.

ՊՕՍՏԿԱՐՏԵՐ ԲԺՅԱՊ.Բ.ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

Ժամանակակից պատերազմի
կարիկաստրների մէջ
1 սերիան 10 հատ զանազան
— տեսակ պատկարտ —
ՆԿԱՐՆԵՐ ՄԻՇԷԼԻ

ՍԵՐԻԱՆ 50 ԿՈՊ

Դիմել՝ Тифлис

БЮРО ПЕЧАТИ

Головин, пр., 41.

(5—2)

ՖՐԱՆՍԵՐԵՆ ԼԵԶԻԻ

հմուտ, ծանօթ և երկար տա-
րիներ վաճառականական հիմ-
նարկութիւններում՝ ծառա-
յած իր և վաճառ-թղթակից,
Ժամանակաւորապէս, հաւ-
կադրւած, Թիֆլիս գալով ար-
տասահմանից, որոնում է
պատշաճ պաշտօն գրասե-
նեակներում, կամ ֆրանսե-
րէնի դասեր ընտանիքներում՝
ամենահամեստ

պայմաններով
Հասցէն՝ Տարազի խմբագրութիւն
(3—2)

Հիմնւած 1880 թ.
(Կուկիա, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից,
«606»-ի եւ «914»-ի ներստկում
բժշկական խորհրդակցութեամբ
առ. 11—12 ժ.

ԱՌԱՌՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. Նաւասարդեան — 11—12 ժ.
վերաբուժութեան, վնասական (սիֆի-
լիս) հիւանդութիւն:

Բ. Վ. Ապատարեան 9¹²—2 ժ.
ներքին, ջղային և երկայնց հիւանդութիւն,
և ծաղկահատ:

Մ. Մ. Բեկիաւովիչ — 11—12 ժ.,
ականջի, կակորդի քիթի հիւանդութիւն:

Ա. Պ. Կարապետեան — 12—1 ժ.,
երեքշ. հիւանդ. և շաքար. երկայնց ներ-
քին և հիւ. և ծաղկահատ:

Կիւն. Բժիշկ Տէր-Կարապետ — 12-1
ժ. մանկաբարձութիւն և կանանց հիւ. և
ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԸ

Մ. Մ. Բեկիաւովիչ 6-7 ժ.
վճարը 50 կ. Զբաղմունքը ձրի: Հա-
մարտնրդի (կծուրկումի) և օպերա-
ցիայի համար առանձին:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

Անցիլիեւի, Իսայեւի, Բրան-
սեւի, Ռուբեւի, եւ Հայեւի

Լեզուների դասատուներ, դաշ-
նակի վրայ հմուտ ուսուցանող-
ներ առաջարկում է

Գրական-գեղագիտական
Մայրոն

Голов, пр. 41. 0—1

ՏԵԽՆԻԳԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ ԻՆՃԵՆԵՐ Տ. Ա. ԲՈՒԴԱԳԻԱՆՑ

ԲԱԳՈՒ

Առաջարկում է ամբողջ Կովկասի և Պարսկաստանի համար
ԴԻԶԵԼ ՇԱՐԺԻՉՆԵՐ (Մօտորներ)

յայտնի ԿՕԼՕՄԵՆՍԿԻ ընկերութեան մեքենագործարանի:
Հասարակ ՆԱԽԱՇԱՐԺԻՉՆԵՐ (Մօտորներ)

անգլիական ԿՐՕՍՍԼԷՅ ընկերութեան գործարանից:

ԷԼԵԲՏՐԱԿԱՆ ՄԵԲԵՆԱՆԵՐ տմեն տեսակի

ԶՐԶԱՆ և ԶՐՄՈՒՂ (Նստոսներ) մեքենաներ:

ԶՐԻ ՏՈՒՐԲԻՆՆԵՐ, ՄԵԲԵՆԱՂԱՅՆԵՐ

ՈԱՌՈՅՑ ՊԱՏՐԱՍՏՈՂ մեքենաներ:

ԲԱՄԲԱԿ ՄԱԲԻՐՈՂ մեքենաներ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ մեծ մեքենաներ. յօղօմօսիւններ, ցորեն
մաքրող մեքենաներ (մօլոտիկա) տրասպորտներ և այլն
յայտնի, ամենահին ամերիկական կլէյՅ (Case) ընկերութեան
գործարանից:

ԱԿՏՕՄՈՒԻԼՆԵՐ մեծ ճանապարհների վրայ աշխատելու
համար, նոյն ամերիկական կլէյՅ (Case) ընկ. գործարանից:

Վերոյիշեալ Տեխնիքական Գրասենեակը իր վրայ է վեր-
ցնում զանազան գործարաններ սարքել և գործի գցել
իր միջոցներով, ինժեներներով և վարպետներով:

Դիմել՝ Баку, Техническая Контора инженера Т. А.
Будагянц.

Արտասահմանից. Baco (Russie)
Bureau Technique T. Boudaguan ingénieur. (12—12)

Թիֆլիս, տպարան Ն. Աղանեան Պոլից. 7.